

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України та методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

**«Формування громадянської компетентності при вивченні
періоду президентства Віктора Ющенка (2005–2010)»**

Студентки 2 курсу, групи СОІз-2м
спеціальності 014 «Середня освіта»
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)»

Жиданюк Іванни Романівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України і методики
викладання історії

Міщук Андрій Іванович

Рецензент:

Кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України і методики
викладання історії

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

ЗМІСТ

Анотація.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія дослідження.....	7
1.1. Основні історичні доробки на тему дослідження.....	7
1.2. Методичний аспект історіографії.....	10
РОЗДІЛ 2. Президентство Віктора Ющенка: здобутки та прорахунки.....	13
2.1. Формування і становлення світоглядних орієнтацій В. Ющенка.....	13
2.2. Діяльність В. Ющенка у вищих ешелонах влади.....	19
2.3. Значення президентської каденції В. Ющенка в історії України.....	24
2.4. Громадсько-політична діяльність В. Ющенка у відставці.....	52
РОЗДІЛ 3. Громадянська компетентність: теоретичний аспект її формування на уроках історії в школі.....	54
РОЗДІЛ 4. Методика використання матеріалів дослідження у шкільній та позашкільній роботі вчителя.....	65
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	96

АНОТАЦІЯ

дипломної роботи на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему: «Формування громадянської компетентності при вивченні президентства

Віктора Ющенка (2005 – 2010)»

Виконала: студентка II курсу, групи СОІз-21м спеціальності 014.03 Середня освіта (історія) Жиданюк І. Р.

Керівник: кандидат історичних наук, доцент Міщук А.І.

В ході дослідження було описано переваги та недоліки президентства Віктора Андрійовича Ющенка (2005 – 2010). Була визначена його роль в історії, була дана оцінка його ключовим здобуткам як президенту України. Була також проаналізована його діяльність як до президентства, так і опісля нього. З'ясовано, що крах його як президента відбувся через ряд невирішених внутрішніх проблем всередині країни, через зростання ролі Юлії Тимошенко як політика та через неподолані наслідки всесвітньої економічної кризи 2008 р. Водночас доказано, що історико-культурна політика держави досягла свого найвищого розквіту саме за каденції Віктора Ющенка. Його роль в Помаранчевій революції оцінюється як та, що остаточно закріпила в Україні фундамент для громадянського суспільства та зовнішнього євроатлантичного вектору розвитку.

В роботі визначена роль громадянської компетентності як ключової під час вивчення історії в школі. В межах формування методичного інструментарію вдалось віднайти найбільш ефективні та сучасні методи для вивчення обраної нами теми як на уроках історії, так і в позакласній активності.

***Ключові слова:** Віктор Ющенко, Україна, президент України, Помаранчева революція, Нацбанк, прем'єр-міністр, громадянська компетентність, методика викладання історії в школі.*

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За лічені години до смерті у бліц-запитаннях від львівського медіа-ресурсу «Львівич» громадсько-політична і наукова діячка Ірина Фаріон (1964 — 2024) заявила, що кращим президентом України вона вважає Віктора Ющенка. Чому? Вона не уточнила. Згодом Віктор Ющенко щиро і з жалем відгукнувся на смерть мовознавиці як на одну з найбільш тилових трагедій в добу повномасштабної війни росії проти України (2022 — ?). Звісно, що постать пані Фаріон і зараз неоднозначно сприймає суспільство, але з нею можна погодитись — Віктор Ющенко є одним з кращих президентів нашої держави за всі майже 35 років поновленої незалежності.

Його президентська каденція (2005 — 2010) стала можливою за рахунок незламності українських революціонерів в ході Помаранчевої Революції 2004 р. До обрання на президентську посаду Віктор Андрійович був добре відомий як голова Нацбанку і хороший управлінець на посаді глави українського уряду. За час каденції Віктор Ющенко з погляду сучасності бачиться по різному – для когось він фундатор громадянського суспільства, реставратор української культури і той, хто добився світового визнання Голодомору 1932 — 1933 рр., а для інших – той, хто не зміг вивести державу з кризи 2008 р. і не сформував ту команду, яка б мала розбудовувати України у всіх сферах державницького життя.

Актуальність обраної теми підсилена тим, що в умовах повномасштабної війни інтерв'ю з Віктором Ющенком набирають стрімкої популярності, а його культурницька політика на посту глави держави і допрезидентська діяльність по новому оцінюється істориками, політологами та пересічними громадянами. Окрім цього, нам як вчителям історії стає все вагомішим шукати якісну та надійну методику для формування громадянської компетентності крізь призму вивчення постаті та президентської каденції Віктора Ющенка.

Об'єктом дослідження є громадянська компетентність учнів ЗЗСО у межах навчальної діяльності, зокрема під час вивчення історичного періоду президентства Віктора Ющенка (2005–2010).

Предметом дослідження є процес та особливості формування громадянської компетентності учнів ЗЗСО необхідних для активної громадянської позиції, критичного мислення, усвідомлення демократичних принципів та участі у суспільному житті, з урахуванням історичних подій та реформ, що відбувалися у період президентства Віктора Ющенка (2005–2010).

Мета і завдання дослідження:

- узагальнити джерельну базу дослідження і опрацювати усі останні актуальні здобутки історіографії на обрану нами тему;
- здійснити аналіз становлення особистості В. Ющенка та його державницьку діяльність до президентської каденції;
- провести комплексне дослідження президентської каденції В. Ющенка – дати оцінку його здобуткам і прорахункам в 2005 – 2010 рр.;
- проаналізувати етапи формування і вагомість громадянської компетентності для історичної освіти у школі;
- сформувати методичний інструментарій для роботи з обраною нами темою у шкільній та позашкільній роботі вчителя.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені роками основної громадсько-політичної активності Віктора Ющенка – 1954 – 2010 рр. Нижня межа – 1954 – 2004 – це основна трудова і державницька діяльність політика до обрання президентом України, а 2005 – 2010 рр. – це доба його президентської каденції.

Територіальні межі роботи охоплюють територію держави Україна і зокрема таких населених пунктів як село Хоружівка, селище Улянівка, міста Київ, Суми, Тернопіль і всі інші, які були пов'язані з життєписом діяча.

Методи дослідження складають принципи та методи дослідження. При написанні роботи авторка дотримувалася принципів історизму, всебічності, об'єктивності, системності, узагальнення та порівняння.

В роботі використовуються наступні методи: дедуктивний, коли власні положення виводяться із загальних; аналізу, при якому загальне положення ділиться на складові частини; синтезу, який полягає в проведенні дослідження в цілому, на основі об'єднання пов'язаних елементів в єдине ціле.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що авторкою було узагальнено фактичний матеріал стосовно президентської каденції Віктора Ющенка задля формування громадянської компетентності на уроках історії.

Апробація. Результати проведеного дослідження було апробовано на Всеукраїнській науково-практичній конференції «П'яті Грабовецькі історичні читання» (4 грудня 2025, Івано-Франківськ).

Практичне значення одержаних результатів нашого дипломного дослідження полягає в тому, що опрацьовані результати роботи з джерелами та історіографією, можуть бути використані для подальших досліджень постаті В. Ющенка і його президентської каденції зокрема, в тому числі методична складова роботи – для уроків історії України в 11-х класах.

Структура магістерської дипломної роботи складається зі вступу, 4 розділів з 5 підрозділами, висновків, списку використаних джерел (104 позиції) і 7 додатків. Загальний обсяг роботи – 115 сторінок, з них тексту – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1. Історіографія дослідження

1.1. Основні історичні доробки на тему дослідження

Життєвий шлях і громадсько-політична діяльність третього українського президента Віктора Ющенка є доволі популярною темою серед істориків, журналістів та політологів. Вона активно обговорюється серед пересічних громадян і досі обростає суперечками між ними ж. Окрім цього, Віктор Андрійович і сам часто дає привід для активного його обговорення, коли з ним з'являються все нові та нові інтерв'ю з відомими журналістами або подкасти з популярними у соцмережах блогерами. Безумовно, що це один з кращих лідерів держави за доби незалежності. Так, він багато в чому спірний, але все ж – про його здобутки та прорахунки досі є предметом для наукових досліджень.

Доволі докладно про психологічний портрет, професійні здобутки та прорахунки Віктора Ющенка було описано в монографії Д. Ткача. Дана монографія пропонує детальний опис впливу фактору особистості в біографіях українських президентів на зовнішню політику нашої держави. Автор виділяє як позитивні, так і негативні риси психологічного портрету (характеру), які мали вплив на прийняття зовнішньополітичних рішень в Україні. Окрема увага автором була прикута до психоаналізу як діагностичному методу дослідження, аналізує особисті риси українських президентів, їх психологічні властивості і стани. Книга побудована переважно як на власних спостереженнях, за і на спостереженнях експертів в даній галузі науки [87, с. 2].

Інституту президентства в Україні, де зокрема аналізується і роль Віктора Андрійовича, присвячені доробки таких дослідників як Б. Дем'яненко [60], Ф. Рудича [81], З. Самчука [83], Л. Сухотеріної [86], В. Яблонського [89] та ін. Президентство Віктора Ющенка та окремі його аспекти проаналізовані в публікаціях А. Аслунда [48], А. Бойди [51], Б. Васильченка [52], О. Горбаченка [54], І. Гурака [59], М. Кармазіної [63-64], М. Крис, М. Міщук [65], Т. Марусик [66], М. Михальченка, В. Бушанського [70], Ю. Ніколаєця [73] та ін.

Слід зауважити, що якщо в публікації А. Аслунда дається конкретна оцінка економічній ситуації доби Віктора Андрійовича та за часів його прем'єрства [48], то у публікаціях М. Кармазіної [63-64] та М. Крис, М. Міщук [65] була зосереджена увага на основних пріоритетах та орієнтирах Віктора Андрійовича. Водночас якщо М. Кармазіна зосереджувала увагу на тих фактах і цифрах, які були де-факто свіжими (стаття написана в час першого року відставки), то стаття М. Крис та М. Міщук була створена через 12 років опісля цих подій. На відміну від М. Кармазіної, прикарпатські дослідниці змогли дещо глибше оцінити цю постать і дати їй оцінку уже з певними порівняннями його наступників на посаді Президента України.

Якщо А. Бойда зосередив увагу на інституті першої леді в Україні, який за каденції В. Ющенка став одним із впливових владних інституцій за західною моделлю [51], то в публікації Т. Марусика була зосереджена увага на мовній політиці [66]. Так, в цій статті аналізується вся мовна політика протягом 2005 – 2010 рр. З іншого боку, саме політиці Віктора Ющенка на цім напрямку присвячена лівова частка всього дослідження.

Історико-правова оцінка наслідкам окремих реформ діяча дається в публікаціях В. Бабки [49], де описана політика історичної пам'яті в добу В. Ющенка і її основні тенденції, В. Гриценка [55], де є описані спроби реформ В. Ющенка в МВС, О. Гриценка [56], де дана оцінка тодішнім декомунізаційним процесам, М. Рябчука [82], де дано аналіз виходу з радянського колонізаційного простору і переходу України у більш перспективний культурний прозахідний рівень розвитку, М. Славітської [84], де аналізуються переваги та недоліки тодішньої податкової системи та ін.

Окрім того, що автори зібрали в єдине ціле інформацію про деколонізаційні процеси в Україні, податкові та інші реформи в Україні, вони також підводять свого читача до логічних висновків про окремі аспекти в політиці 3-го українського керманіча. В певній мірі така деталізація дає можливість зрозуміти, де ще є роботи для наступних поколінь та які помилки попередників не слід повторювати за жодних обставин.

Окрема енциклопедична стаття В. Ющенку була присвячена в Енциклопедії історії України (Ю. Шаповал, 2013). В ній була зібрана інформація про життєвий шлях та кар'єру Віктора Андрійовича від становлення особистості і до періоду перебування у відставці. Автор в нейтральному стилі дає належну оцінку третьому українському президенту, лаконізує окремі життєві періоди [90].

Вкрай ваговою та цікавою є дисертаційне дослідження О. Мальованої, де детально описана медійність В. Ющенка в добу президентської каденції. В дисертації дослідниці описана як еволюція медійного образу українського президента, так і його ключових культурних реформ, які були спрямовані на повернення Україні історичної національної ідентичності. В ній також даються оцінки як Сходу, так і Заходу України щодо створення позитивних образів довкола таких героїв як Степан Бандера, Іван Мазепа, Роман Шухевич та ін. В роботі було проведено детальний моніторинг матеріалів медіа регіонального та національного масштабу доби Віктора Ющенка [98].

Отже ми бачимо, що постать Віктора Ющенка як президента України була добре проаналізована ще за часів каденції. Опісля відставки дослідження проблеми стали ширшими і почали охоплювати ті аспекти діяльності третього президента України, які попередньо не аналізувались. Водночас бачимо, що ще немає достатньої кількості монографій, публікацій та гасел в енциклопедіях про державотворчу діяльність Віктора Андрійовича. Слід сподіватись, що ця проблема буде вирішуватись за рахунок написання нових досліджень нашими наступниками.

1.2. Методичний аспект історіографії

Як і в будь-якому дослідженні, яке виконується авторкою за спеціальністю 014.03 середня освіта (історія), неможливо обійтись без доробків методичної історичної історіографії. Даний сегмент досліджень демонструє динаміку змін підходів до вивчення історії України, показує сталий відхід від радянських методик і до переходу до сучасних методів навчання, які успішно є апробованими закордоном. Створюються як нові методичні статті та рекомендації, так і пишуться нові підручники з історії для шкіл, знімаються корисні відеоролики та виходять нові подкасти з кращими вчителями-методистами. В них вони діляться порадами щодо викладання історії в школі, описують переваги і недоліки тих чи інших методів навчання або ж діляться цікавими історіями з власного досвіду викладання.

В межах досліджуваної нами теми стали в нагоді напрацювання таких дослідників як І. Бех [50; 91], О. Власенко [53], В. Грінченка [57], І. Жадан [61], Т. Мацейківа [67; 68], І. Минти, Б. Паски [69], В. Молоткіної [71], Р. Мохнюк [72], В. Ободовської [74], О. Овчарук [75], О. Пометун [78], Т. Ремех [79] та ін. Слід відзначити, що досліджуваний в ході написання дипломної роботи громадянській компетентності була присвячена дисертація І. Жадан [61] та посібник М. Козія [94].

В них автори доволі докладно пояснюють вагомість цієї компетентності для уроків історії та шкільної освіти в цілому. На базі цих досліджень вдалось досягнути, що без цієї компетентності і формування її навичок в учнів в ході навчання у школі, є глибокі ризики їх впливу ворожим ідеям, вразливість їх в дорослому житті до політичних та соціально-економічних маніпуляцій. Автори доводять, що ведучи роботу з учнями крізь призму героїко-патріотичних тем та персоналій, вивчаючи непрості сторінки історії та формуючи в собі свідомих, рішучих лідерів, вони завжди зможуть вистояти у будь-якій ситуації. В цьому ж ключі є вагомим і підручник авторства І. Д. Бех, О. М. Докукіної, С. В. Федоренко, І. М. Шкільної, К. О. Журби. Окрім того, що в нім підкреслюється роль національної ідентичності на уроках історії, тут дається і вагомість соціокультурних впливів в цілому [91].

Доволі цікавою в контексті формування вищезгаданої компетенції є публікації Т. Мацейківа. В них автор багато в чому робить акцент на вагомості старшої школи, яка розширює уяву про процеси та явища, де в дорослому житті доведеться брати колективну та індивідуальну відповідальність за ті чи інші вчинки в громадянській активності. Водночас автор акцентує на тому, що саме історія є тим фундаментом, де учень формується як свідомий громадянин своєї держави, її оборонець та будівничий [67-68].

В межах створення інфографіки на уроках історії, найбільш доречними для опрацювання були публікації В. Грінченка [57], І. Минти, Б. Паски [69], В. Ободовської [74]. Слід зауважити, що якщо публікація В. Ободовської базувалась багато в чому ще на методах і прийомах, які були актуальні до 2020 р., то в публікаціях інших авторів йде більше ухил на більш вузьчі теми в шкільній програмі. Окрім того, що вони описують можливість роботи з більш сучасними програмами онлайн, також в цих публікаціях даються більш конкретні приклади для тем з уроків історії, зменшено увагу до теорії і т.д. Особливо відзначимо, що в публікації прикарпатських дослідників І. Минти, Б. Паски є конкретні приклади щодо створення інфографіки про історичні постаті, які стали в нагоді при написанні методичної частини нашого дослідження [69].

Для детального огляду шкільної програми і висвітленню ролі В. Ющенка як президента України в ній став в нагоді підручник А. Галімова. У порівнянні з іншими аналогами, підручник Галімова більш об'єктивно та критичніше розглядає ці вкрай непрості сторінки української історії, дає належну оцінку 3-му президенту України і пропонує цікаві способи вивчення цієї епохи [92]. Окрім того, що було зроблено огляд українського підручника, була взята до уваги публікація В. Гудзь Л. Полякової, А. Крилової, де було здійснено аналіз путінських російських підручників як одних із засобів інформаційної війни на сучасному етапі протистояння з росією. Автори публікації підкреслюють, що російські методисти створили вкрай негативний образ і Віктора Ющенка як президента, який є дзеркально відмінним від українського і містить безліч фейків та маніпуляцій [58].

Вагомим для формування конкретної методики вивчення нашої теми є підручник для ведення шкільних дебатів, який має назву «Діалог, переговори та дебати: посібник для вчителів». В нім пропонуються як корисні поради з ведення таких жвавих дискусій, так і орієнтовні теми для них. Родзинкою видання є те, що до нього прикріплено багато корисних посилань, які дозволяють побачити наочні приклади тих чи інших шкільних дебатів закордоном на YouTube [93]. Вкрай цікавою є також і тема есе на уроках історії, яка дозволяє учням відобразити свою громадянську позицію та розвивати навички критичного мислення. Зокрема, така була піднята у публікації Н. Пилипенко [77].

Отже ми бачимо, що основний сегмент історіографії методичної частини нашого дослідження присвячено переважно публікаціям на тему громадянської компетентності на уроках історії в школі. В них було відображено основні етапи та методи для формування цього освітнього компоненту як ключового виховного в межах всього навчання в закладах загальної середньої освіти.

Історична освіта як це впливає з положень проаналізованих публікацій і є тим мостом між юністю та дорослим життям у школі. Вона на позитивних та негативних прикладах вчить учнів долати різні труднощі, брати на себе особисту або колективну відповідальність в різноманітних життєвих ситуаціях. З іншого боку, в проаналізованих публікаціях ми бачимо, що написання есе, ведення дебатів, детальний аналіз джерельної бази та складні запитання дають змогу формувати як обрану для дослідження компетенцію, так і навички критичного мислення. Було також з'ясовано, що без належного опрацювання історіографії, будь-яке дослідження не буде мати надійного методичного аспекту. В нашій випадку, в нашій праці ми посприяли уникненню ризику таких проблем і намагались як можна ширше розглянути проблему з методичної площини.

РОЗДІЛ 2. Президентство Віктора Ющенка: здобутки та прорахунки

2.1. Формування і становлення світоглядних орієнтацій В. Ющенка

Кожен із періодів української державності презентує собою епоху тих чи інших її очільників. В добу Київської Русі – це великі князі Київські, в добу Галицько-Волинської держави (Руського королівства) – це князі та королі, за часів Гетьманщини – гетьмани, на землях Війська Запорозького – отамани та гетьмани, в добу Визвольних змагань 1917 – 1923 рр. — це і гетьман П. Скоропадський, так і Верховний Отаман С. Петлюра, а за доби екзилу та поновленої державності – це президенти. В історії Державного центру УНР в екзилі було 4 президенти, а на чолі сучасної України – 6 і один в.о. в особі голови Верховної Ради України Олександр Турчинов (згодом секретар РНБО – І. Ж.).

В липні 2025 року мер Івано-Франківська Руслан Марцінків в інтерв'ю для ТСН поскаржився, що з України досі не було президента-галичанина [35]. В певній мірі він висловив маніпуляцію, адже Степан Витвицький (1884 – 1965), який був уродженцем с. Угорники поблизу Івано-Франківська в 1954 – 1965-му рр. був президентом УНР в екзилі. Ще один галичанин, уродженець с. Русів біля Снятина Микола Плав'юк (1925 – 2012) був останнім президентом УНР в екзилі. Саме він в 1992 р. передав усі клейноди ДЦ УНР 1-му президенту незалежної України Леоніду Кравчуку [89, с. 163-165]. За цих обставин теза Р. Марцінків про те, що в українців не було президента-галичанина – помилка.

Як і згадувалось у вступі, незадовго до смерті мовознавиця Ірина Фаріон у запитанні від спільноти «Львівч» в липні 2024 р. назвала найкращим Президентом України саме Віктора Ющенка. В певному сенсі така думка все частіше лунає від багатьох культурних та політичних діячів України. Повну оцінку чинному гаранту ще ніхто не дає – в державі триває війна і відповідно його каденція поки що не завершена. Тому й не дивно, що більшість українців називає Ющенка кращим президентом за останні 34 роки поновленої незалежності.

Він з'явився на світ 23 лютого 1954 року у селі Хоружівка Недригайлівського (тепер Роменського) району Сумської області. Батьками майбутнього 3-го президента України був Андрій Андрійович Ющенко (1919 – 1992) та Варвара Тимофіївна Ющенко (1919 – 2005). Віктор був другим сином в родині Ющенко, адже 8-ма роками раніше (1946) в родині був первісток Петро. Як і його молодший брат, він також був політиком, економістом [90].

Батько майбутнього Президента України став жертвою радянського тоталітарного режиму задовго до народження сина. Вперше це сталося у 1937 р. Тоді він був осуджений у м. Баку трійкою НКВС «за злочинну діяльність». Тоді він втік в Азербайджан заради того, щоб мати де пережити холодну зиму, яка вирувала в 1937-му р. в Харкові. У вироку зазначалось, що за порушення паспортного контролю, А. Ющенко був засуджений до 1.5 року каторжних робіт. Свій термін відбував на будівництві Біломорканалу, де ледь не загинув через нелюдські умови праці. Вжити в умовах виконання норми в 15 годин без перепочинку допомагали старші брати по нещастю. Десь ділились пайком, десь давали зайвий раз часу для перепочинку. Згодом цей досвід зіграє роль в житті Ющенка-старшого і у роки Другої світової війни [34].

22 червня 1941 р. старшина А. Ющенко служив у 29-й моторизованій дивізії РСЧА в Білоруському військовому окрузі. Дивізія дислокувалась по лінії Білосток-Слонім на польській сучасній території і її частини повинні були прикривати Мінськ із західного напрямку. Свій перший бій 22-хрічний старшина Ющенко прийняв 28 червня. Через те, що дивізія була розбита Вермахтом майже вщент, а її комдив загинув, залишки частини поспішно відступали на схід Білорусі. 5 липня 1941-го один із загонів колишньої 29-ї дивізії, де був Ющенко потрапив в оточення неподалік м. Мінськ. Оточені великими силами німців з вівчарками, червоноармійці кинули зброю і з того часу для Ющенка старшого почались довгі круги пекла у 14 (!) концтаборах на території сучасної Польщі, Чехословаччини, Німеччини та Франції. Андрій Ющенко був одним із небагатьох військовополонених РСЧА, який зміг пережити Освенцим [15].

Звільнення з німецьких концтаборів для Андрія Ющенка настало лише весною 1945 р. Це зробили американці, які згодом почали роздавати полоненим великі партії сухпайків. Незважаючи на те, що перед українцями був вибір емігрувати в Канаду або США, А. Ющенко наперекір неповерненню обрав все ж таки Батьківщину. До цього вибору його спонукав колишній білогвардієць, який сказав йому, що «Коли покинув Батьківщину, я мав достаток, жив у Відні, у Парижі, але щастя уже не мав». Опісля цього білогвардієць додав: «Не поведись на цю спокусу, вертайся додому» [34].

Цієї поради Ющенко послухався і згодом опісля всіх фільтраційних перевірок приїхав в Україну поїздом. Зі станції Конотоп він пішки дійшов додому. Тут його справді чекали. На відміну від брата Петра, який так і не повернувся з фронту, в Андрія відкрились нові перспективи для життя. Однією з цих перспектив стала його однокласниця Варвара, яка не раз снілась Ющенку в полоні. Сон став реальністю – вони побрались в грудні 1945 р. [5].

На певний час подружжю довелось розстатись. Вся справа в тім, що в серпні 1946 р. з Сумщини була направлена велика група вчителів на Захід України. В цю групу за направленням зверху увійшов і Андрій Ющенко. Мати майбутнього президента не поїхала з чоловіком через те, що була на 8-му місяці вагітності. Тому і не дивно, що він не встиг побачити як 15 вересня того ж року в нього народився первісток Петро. Водночас з вересня 1946 р. Андрій Ющенко став директором школи у селі Велика Кам'янка поблизу Коломиї Станіславської (нині Івано-Франківської) області УРСР. Хоч і перед ним ставилась задача виховувати в галичанах радянську людину, все ж цей вчитель не пішов на поводу в партійних бонз. Радше навпаки – цей виходець зі Сходу привчав дітям патріотизм і сам набирался лише більшої національної ідентифікації [15].

Незабаром директор Ющенко пішов на співпрацю з ОУН. На відміну від тих східняків, які часто були у фаворі компартійного активу та силовиків, Ющенко був щирим симпатиком українського націоналізму. Також, є відомості, що він надавав допомогу підпіллю матеріально (грошима) [34].

Позиція А. Ющенка не могла залишитись поза увагою МДБ. Відчуваючи небезпеку і ризик бути арештованим на піку репресій на Прикарпатті, Андрій Ющенко наприкінці листопада 1947 р. вирішує повертатись на Батьківщину. Він не знав, що уже через рік, в листопаді 1948 р. слідчі Недригайлівського райвідділу МДБ в Сумській області завели на А. Ющенка справу-формуляр №4552. В ній колишній директор школи в Коршівському районі отримав псевдо «Хитрий». За планом, який готували слідчі МДБ, в рідній Хоружівці за А. Ющенком мали шпигувати його односельчани і шукати відомості про те чи він є членом ОУН і чи не веде підпільну діяльність на Сумщині. Такий нагляд за колишнім директором школи було встановлено з кінця 1948 р. і відповідно він тривав до 1956 р. Через те, що МДБ (згодом КДБ – І. Ж.) не змогло знайти проти Ющенка жодних доказів, які свідчили б про його роботу на ОУН, справа-формуляр була закрита. Її було знищено 27 грудня 1985 р. через відсутність затребуваності в КДБ [5].

Так чи інакше, але це ніяк не вплинуло на долю його молодшого сина Віктора, якому готувалась більша доля, аніж він міг попередньо передбачити. Зокрема, по закінченню школи в Хоружівці, Віктор Андрійович поступив в Тернопіль, де навчався в торгово-фінансовому інституті. Тут він навчався до 1975 р. Цікаво, що статус національного університету цей виш отримав в 2006 р. саме за указом В. Ющенка — свого колишнього випускника. Перед тим, в 1998 р. ще будучи в статусі голови Нацбанку, В. Ющенко захистив дисертацію на звання кандидата економічних наук в Українській академії банківської справи на тему «Розвиток попиту та пропозицій на гроші в Україні» [8].

На посаді заступника головного бухгалтера «40-річчя Жовтня» в с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області Віктор Андрійович встиг пропрацювати лише 2 місяці. У зв'язку з армійським призовом, протягом року служив у прикордонних військах КДБ СРСР в м. Ленінакан (нині Гюмрі) у Вірменії, де проходив радянсько-турецький кордон. Опісля звільнення зі служби, в грудні 1976 р. влаштувався на роботу райвідділ Держбанку СРСР в селищі Улянівка Білопільського району Сумської області [44].

За час роботи в Улянівці знайомиться з вчителькою української мови Світланою Колесник. Опісля того як В. Ющенко в 23 роки в 1977 р. стає членом компартії як однією з умов для просування по кар'єрі, він одружується з С. Колесник. В подружжя народились двоє старших дітей Віктора Андрійовича — Віталіна та Андрій. Вдруге В. Ющенко одружився з українкою з діаспори, фінансисткою Катериною Чумаченко в 1998 р. З нею він познайомився в 1993 р. на борту літака. У пари в шлюбі народились доньки Софія (1999), Христина (2001) та син Тарас (2004). Нині вона є відомою благодійницею [8].

Починаючи з липня 1985 р. В. Ющенко працював у відділі кредитування та фінансування сільського господарства Держбанку СРСР. В грудні 1987 р. В. Ющенко переїздить на запрошення відомого економіста Вадима Гетьмана у Київ, де отримує посаду в республіканському відділенні Агропромбанку СРСР. Власне з Вадимом Гетьманом у В. Ющенка зберігались доволі теплі відносини. Фактично за сприяння В. Гетьмана Віктор Ющенко стає в 1993 р. очільником Національного банку України. На цей високий державний пост В. Ющенко перейшов з посади першого заступника голови правління банку «Україна», де В. Гетьман з 1990 по 1992 рр. був головою. Саму ж посаду глави Нацбанку В. Ющенко зберігав аж до свого призначення 21 грудня 1999 р. прем'єр-міністром України. Окрім того, що за його двох каденцій (був переобраний в 1997 р.) Україна впровадила ідею В. Гетьмана щодо заміни карбованця на більш стабільну гривню, Віктор Андрійович став ініціатором створення в державі монетного двору та держскарбниці. Успіх грошової реформи в 1996 р. не лише завершив вихід з кризи, яка наступила після краху СРСР, а й дала можливість Ющенку потрапити в топ-6 банкірів світу в 1997 р. за версією впливового економічного журналу «Global Finance» [39].

Хоч і колишній очільник українського уряду Віталій Масол в 2013 р. звинуватив В. Ющенка в тому, що вбивство Вадима Гетьмана в Києві в 1998 р. відбулось на його замовлення. Один із аргументів — неподілені активи та офшори банку «Україна», однак доказів цьому немає. Водночас саме В. Ющенко посмертно нагородив В. Гетьмана званням Героя України в 2005-му р. [30].

Отже ми бачимо, що до призначення прем'єр-міністром України Віктор Андрійович Ющенко сформувався як сильний, впливовий і що головне — ефективний економіст. Незважаючи на те, що родина Віктора Андрійовича перебувала під наглядом спецслужб через контакти його батька з ОУН та фактом перебування в німецькому полоні в 1941 – 1945 рр., це не стало перешкодою для молодшого сина у формуванні себе як людини з вищою освітою. Отримавши її в Тернополі, він спершу за направленням спробував реалізувати себе на Косівщині. Можливо, що якби не однорічна служба у війську та інші особисті моменти, Віктор Ющенко не залишив би сліду в історії та залишився б звичайним економістом на Франківщині.

Безумовно, що як учень Вадима Гетьмана він зміг сформуватись як банкір, який пройшов ланки від районного співробітника банку та бухгалтера в колгоспі і до голови Нацбанку майже 7 років поспіль. За Ющенка була ухвалена грошова реформа 1996 р., де обвалений інфляцією карбованець було замінено стабільною в ті роки гривнею. За сприяння Віктора Ющенка Україна змогла обійти наслідки фінансової кризи в РФ в 1998 р., які зачепили всі держави тодішнього пострадянського простору. Перехід з посту голови Нацбанку на пост очільника уряду давав сподівання країні на те, що врегулювання кризи охопить не лише економіку. З іншого боку, наші громадяни не здогадувались, що каденція на пості глави уряду в Ющенка буде недовгою і невдовзі стане точкою біфуркації в його громадсько-політичній кар'єрі.

2.2. Діяльність В. Ющенка у вищих ешелонах влади

21 грудня 1999 р. у газеті «Голос України» вийшла публікація «У кожного свій хрест», у якій йшлося про призначення тодішнього голови Нацбанку В.А. Ющенка Прем'єр-міністром України. Верховна рада дала згоди на це призначення, хоче ніхто цього і не очікував, адже за всіма прогнозами на це крісло претендував чинний глава уряду Валерій Пустовойтенко, якому не вистачило усього декілька голосів. Журналісти «Голосу України» вважали, що Ющенка просто «розіпнули» і його шлях на політичну голгофу може стати крахом його кар'єри як політика. Зважаючи на те, що Віктор Ющенко намагався не влізати у велику політику попри те, що ще у 1998 р. окремі політики вже озвучували ідею щодо висунення його кандидатури на наступних президентських виборах, пропозиція Л. Кучми передати крісло глави уряду опозиційному до нього банкіру, стала несподіванкою.

Політична ситуація в Україні тоді була не просто загостреною, вона була кризовою. Щойно завершилися вибори президента, на яких у другому турі впевнено переміг Л. Кучма. У той час як його опоненти, які підписали звернення до виборців підтримати П. Симоненка у другому турі, сподівалися на те, що представники їхніх партій займуть найважливіші державні посади, у разі перемоги комуніста. Депутати також планували внести на розгляд Верховної Ради зміни до Конституції, зокрема, щодо погодження з парламентом призначення таких посад як: прем'єр, віце-прем'єри, голови СБУ та Податкової адміністрації, Генпрокурор та керівники інших силових відомств. Відбувалася гостра підклимна боротьба. Протистояння сил у парламенті, так звана «оксамитова революція», призвело до зміни керівництва Верховної ради, але її «побічним» ефектом була відсутність бюджету країни на 2000 р. При цьому, заборгованість по заробітній платі, пенсіях та інших соціальних виплатах на той час в межах України становила близько 10 млрд. грн [19].

Вперше депутати змогли зібратися разом (більшість та меншість) у сесійній залі 8 лютого 2000 р. Трохи більше ніж за тиждень (17 лютого) Верховна Рада

ухвалила державний бюджет на 2000 рік, який подав уряд В. Ющенка. Це було вперше, коли за роки незалежності кошторис державного бюджету в Україні був бездефіцитний та ідеологічно компромісний [8].

Завдяки призначенню прем'єром банкіра Кучмі вдалося уникнути дефолту. Проте для Ющенка прем'єрське крісло, як прогнозувало видання «Голос України», виявилось «електричним стільцем». З перших днів перебування на посаді Віктор Андрійович узявся оздоровлювати державні фінанси. З цією метою урядом було прийнято ряд постанов, які були ефективними для країни, але зачепили інтереси впливових олігархічних груп, зокрема російських. Насамперед Кабмін заборонив бартер у розрахунках із державним бюджетом, далі було скасовано 258 постанов попередніх урядів, припинивши надання певних податкових преференцій наближеним до влади олігархічним компаніям. Також уряд Ющенка взявся упорядковувати розрахунки на енергоринку. Згодом уряду вдалося розрахуватися із майже піврічною заборгованістю перед пенсіонерами, яким у окремих областях її погашали продуктовими наборами. Але своєю ефективною для держави діяльністю уряд Ющенка дуже швидко нажив собі впливових ворогів, незважаючи на парламентську більшість, що сформувалася після «оксамитової революції» [13].

У спадок новопризначений Прем'єр-міністр Віктор Ющенко отримав жорстку соціально-економічну кризу. До прикладу: кількість безробітних на кінець 1999 р. становила 3 млн. осіб; гірники чинили самоспалення, протестуючи проти затримки заробітної плати; бартерні форми розрахунків руйнували економіку; сільське господарство занепадало через розвал колгоспів, на місце яких ще не стали нові форми господарювання. Вивести країну з кризи могли лише кардинальні зміни. І у экс-голови Нацбанку був план таких змін. Першими кроками стало знищення залікових схем та бартеру, рентабельність яких подекуди їхня перевищувала 200 % [19].

Показово дієвою стала постанова уряду від 5 травня 2000 р., якою, зокрема, було заборонено негрошові форми оплати за отриману електроенергію. Ці заходи почали давати віддачу одразу – вже за рік в економіку країни за поставлену

виробниками промислової продукції грошима надійшло понад 35 відсотків, що дало уряду можливість погасити борг з виплату зарплат у понад 1,6 млрд. гривень. Однак, Л. Кучма був незадоволений діяльністю уряду, зокрема в паливно-енергетичному комплексі. Тоді посаду віце-прем'єра з питань ПЕК обіймала Юлія Тимошенко, Президент вважав таку посаду не доцільною і пропонував її скасувати взагалі. Ющенко навпаки вважав роботу Ю. Тимошенко на цій посаді результативною, аргументуючи її доцільність цифрами доходів атомної енергетики, які лише за три місяці роботи очолюваного ним Кабміну зросли у 20 разів – з 13 млн. грн. (січень 2000 р.) до 260 млн. грн. (березень 2000 р.). Варто зауважити, що досягненням уряду Ющенка стало припинення регулярних відключень електроенергії з метою економії [13].

На початку осені Віктор Ющенко оголосив, що заборгованість перед пенсіонерами повністю погашено. Але незважаючи на видимі успіхи зміна Прем'єр-міністра наближалася з космічною швидкістю – з'явилися чутки про те, що Президент планує відправити Ющенка у відставку вже у листопаді. Однак, події пов'язані із зникненням журналіста Георгія Гонгадзе та наступними протестами проти Кучми і «касетним скандалом» все змінили – було вже не до інтриг з урядом. Тоді ситуація для Л. Кучми могла обернутись як імпічментом, так і повноцінною революцією на чолі з опозиційними силами. Поряд з цим, незважаючи на багатотисячні акції протесту, Верховна Рада 26 квітня 2001 р. висловила свою недовіру чинному Прем'єр-міністру. На мітингу Віктор Ющенко заявив: «Я йду, щоб повернутися!» І він повернувся – вже наступного року блок «Наша Україна» В. Ющенка набрав найбільше голосів під час виборів до Верховної Ради. Під його прапорами виграло вибори також чимало мажоритарників, однак їх не вистачило для того, щоб сформувати парламентську більшість та обрати голову ВРУ [19].

Ще під час своєї передвиборчої кампанії наприкінці 2001 р. у якості кандидата у депутати Верховної Ради Віктор Ющенко відвідав США. Цей візит цікавий тим, що на той час Віктор Андрійович не обіймав ніяких державних посад, але до нього у США відносилися як до представника держави. Він навіть мав

передати листа від президента Кучми американському президенту Джорджу Бушу та віце-президенту Річарду Чейні. Цікаво, що чинний на той час прем'єр Кінах, який за тиждень до Ющенка відвідував США з офіційним візитом, не був уповноважений на це. Згаданий візит український дипломат та політичний діяч Борис Тарасюк, який у той час читав лекції у Гарвардському університеті, коментував так: «зустрічі на такому високому рівні свідчать про великий інтерес Сполучених Штатів до виборів в Україні і до Віктора Ющенка, як лідера політичного блоку, що має один з найвищих рейтингів довіри серед населення України». Він же зауважив, що «такого типу переговори не властиві для дипломатичної практики, але вони ще раз підтверджують бажання американців бачити в Україні демократичну державу і стабільного зовнішньополітичного і економічного партнера». Тоді Ющенка підтримала українська діаспора у Сполучених Штатах, громадські та політичні діячі [40].

Сформувавши на базі 10 політсил блок «Наша Україна» у січні 2002 р, вже весною того ж року Ющенко увійшов з союзниками до стін парламенту з результатом в 24,7 % голосів виборців. Блок депутатів Ющенка став найбільшою фракцією у ВРУ і водночас став трампліном для початку передвиборчої президентської кампанії. Хоч і весь передвиборчий трек для Ющенка був важким (численні фейки з боку провладних опонентів, спроба фізичної ліквідації шляхом отруєння і т. д.) [9], все ж це була ціна майбутнього успіху [25]. Зокрема, перший тур вирівняв його шанси перед В. Януковичем – 39,9 проти 39,2 % у провладного опонента. Правда коли під час другого туру виявилось, що шляхом фальсифікацій і численних порушень на місцях перемогу здобув В. Янукович, це обернулось тотальними протестами. Зараз ми знаємо їх як Помаранчева революція – за кольором полісили В. Ющенка «Наша Україна» [81, с. 12 – 13].

Завдяки тиску громадськості та Заходу, 3 грудня 2004 р. Верховний суд скасував результати другого туру від 21 листопада того ж року і призначив повторний 2-й тур президентських виборів. У результаті повторного другого туру 26 грудня 2004 р. остаточну перемогу здобув Віктор Андрійович з результатом 51,9

% голосів проти 44,2 % у провладного опонента В. Януковича. На урочистому засіданні ВРУ 23 січня 2005 р. В. Ющенко склав присягу президента України. Опісля цього він розпочав свою безпосередню діяльність як глава української держави [87, с. 31].

Отже, популярність Віктора Ющенка, як політика напередодні виборів до Верховної Ради, а далі й виборів Президента, зростала як серед українців, так і на міжнародній арені. Він уособлювався із сподіваннями на новий економічний розвиток, стабільність і достаток, орієнтований на Захід та західні цінності, не заплямований комуністичним партійним минулим, Ющенко мав надзвичайну підтримку виборців. Те, що народ підтримує його не лише на словах, а й на ділі вилилось у повноцінну другу в Україні після 1990 р. революцію. Безумовно, що якби не підтримка людей, позиція Ющенка відносно влади і його перехід в опозицію в 2001 р., набуття лідерства в парламенті як глава фракції – велике питання чи став би він 3-м президентом України в 2004 р.

Констатуємо, що Ющенко, який раніше ставив собі за мету будівництва себе суто в економічній сфері, одразу став лідером національного значення. Не без того, що цього сприяла як діаспора, яка почала підтримувати його завдяки другій дружині, так і досвід його та батька в житті на Заході України. Ющенко зміг обрати народ, а не владу тоді, коли це не було популярним. З іншого боку, його бажання скоординувати довкола себе всі можливі важелі впливу в опозиції уже згодом дадуть і свої негативні результати. Тим не менш, перемога в 2004 р. – це не тільки перемога Ющенка, а й перемога демократії, прав виборців та велика перевірка для громадян України на єдність у вкрай непростих умовах часу.

2.3. Значення президентської каденції В. Ющенка в історії України

Практика свідчить, що оцінювати чинного Президента це – невдячна справа, адже об'єктивно підсумувати його діяльність можна лише тоді коли мине декілька років, а може і десятиліть після його правління. Та діяльність Ющенка оцінювали позитивно чи негативно, об'єктивно чи значною мірою з точки зору ідеології та політичної опозиції – і під час його президентського терміну, так і одразу по його закінченні, оцінюють і досі. Спробуємо розглянути різні точки зору та як досягнення, так і прорахунки у діяльності третього Президента України. А також, що не менш важливо, як вплинула державна внутрішня та зовнішня політика, яку проводив Ющенко, на наше сьогодення, зокрема, на хід російсько-української війни.

З висоти понад 15 років із часу завершення президентської каденції та понад 30 років незалежності України Віктор Ющенко виділяється з когорти президентів та інших високопосадовців за багатьма критеріями. Зокрема, він був єдиним україномовним із шести президентів, навіть у повсякденному житті, у побуті. Дослідники відзначають, що за час незалежності Україна мала лише кілька прем'єрів та кільканадцять міністрів та інших очільників вищих органів влади, які були україномовними у «нормальному» житті, а серед олігархів, здається, не було жодного україномовного. Що своєю чергою є наслідком тривалої колоніальної залежності [82, с. 482].

Як не парадоксально це звучить, але саме поразка Віктора Ющенка на виборах у 2010 р. вважається чи не найбільшим його досягненням. Лише поміркуймо: обидва тури виборів, незважаючи на розпал пристрастей та протистояння, пройшли на диво спокійно, не було жодного зловживання з боку чинного президента адмінресурсом, жодного зауваження від міжнародних спостерігачів на його адресу. Як і говорив сам Віктор Ющенко, це було оцінено лише з часом: «Країна, яка має можливість провести вільні, законні вибори — це країна, яка може на дві третини керувати своїм майбутнім, — як держава, як нація».

Але ще у 2010 р. экс-глава МЗС Володимир Огризко в одному з радіоефірів зазначав: «Обнулити демократію в Україні не можна, і це головний підсумок президентства Ющенка. При цьому, чи не найяскравішим проявом української демократії була свобода слова, якої до 2005 року наше суспільство так прагнуло. Парадоксально, але президент Ющенко, який власноруч дав волю журналістам, неодноразово сам від цього страждав і під час своєї каденції і після неї, адже критика його вчинків та дій сипалася на його голову особливо рясно. Але Віктор Ющенко на посаді президента жодного разу не намагався повернутися до дистанційного керування ЗМІ, сформованого його попередниками. І це позначилося як на свідомості журналістів, так і вплинуло на все суспільство, якісно та безповоротно змінивши його спосіб мислення [27].

Підсумки президентства Віктора Ющенка різні оглядачі, політологи, політичні опоненти, його соратники та й він сам оцінювали по різному. Одразу по завершенні президентської каденції було більше критики, нині оцінки більше позитивні, але і сьогодні результати та наслідки його діяльності на найвищій посаді України виглядають вкрай суперечливими. Ющенко як інтелектуальна та харизматична людина дійсно надав українській політиці іншого ціннісного виразу, він ішов на вибори 2004 року з гарною і зрозумілою людям програмою «10 кроків назустріч людям. 2005-2009 роки» [3]. Однак, на президентських виборах 2010 р. виявилось, що запропоновані Ющенком орієнтири та результати втіленням ним його ж програми були незадовільними для більшої частини населення.

Для того, щоб зрозуміти та окреслити наслідки президентства Віктора Ющенка, проаналізуємо об'єм та якість зроблених «кроків» з його передвиборчої кампанії. Особисто Ющенко та його команда були впевнені, що проголошені завдання він виконав, про що заявлено на офіційній інтернет-платформі [29], до якої ми будемо звертатися, аналізуючи різні погляди на результати президентства Віктора Андрійовича.

Зауважимо, що чимало його активних критиків, серед яких і колишні соратники «помаранчевої революції», були незадоволені результатами

президенства Ющенка і відкрито критикували його як у період перебування на посаді, так і по завершенні каденції. До прикладу, тодішній депутат від НУ-НС Анатолій Гриценко, який приймав участь у розробці програми «10 кроків назустріч людям», приймаючи участь у передвиборній кампанії 2010 р. заявив, що відсоток її виконання незадовільний. а однією з головних причин провалу називав кадрові прорахунки. При цьому Гриценко визнавав, що конституційні зміни безумовно вплинули, але до цього (до 2006 р.) у В. Ющенка були всі повноваження як президента, щоб для початку ініціювати проведення необхідних реформ [60, с. 160].

Підкреслимо, що насправді у час президентства Ющенка почала діяти нова версія Конституції України, у якій були значно послаблені повноваження президента, натомість посилено роль парламенту [38]. Розкол помаранчевого табору, також вважають чи не найбільшою помилкою, якої припустився Віктор Андрійович. Його критикували за відсутність гнучкості, докоряючи тим, що він як політик не зміг знайти спільної мови не тільки із опонентами, але і з своїми поплічниками, які як команда Ю. Тимошенко фактично перейшли в опозицію. Тому замість проведення політичної реформи, що було однією з його передвиборчих обіцянок, Ющенко сприяв безладу між гілками влади. На думку його соратника Володимира Огриска, негативним результатом роботи Ющенка на посаді президента стала розбалансованість державної влади [29].

Повертаючись до аналізу результатів виконання програми «10 кроків назустріч людям», варто зазначити, що різні джерела оперують різними показниками економічного, соціального, демографічного стану, що залежить від того, яка політична сила до них апелює.

Крок перший – «Створити 5 мільйонів нових робочих місць». Так, створення нових робочих місць Ющенко поставив у своїй передвиборній кампанії на перше місце і наприкінці своєї президентської каденції звітував, що в Україні на кінець 2007 року було створено нових робочих місць аж 3,2 мільйона [50].

По завершенні президентського терміну Віктор Андрійович вже заявив про 4 млн, створених за 4,5 роки, а далі була криза, тому п'ятий рік, як він вважав – можна не рахувати. Ющенко говорив, що його команда за чотири роки привела в Україну інвестицій на 32 мільярди доларів, які і сформували мільйони робочих місць. Але це не відповідало реальним даним статистики. Дійсно у період 2004-2009 рр. кількість осіб зайнятих в економіці зросла, але не на мільйони, а на сотні тисяч: з 20,3 млн у 2004 році до 20,97 млн у 2008 р. – 670 тисяч [37].

Суворі цифри Держстандарту свідчать, що у кризовому 2009 р. зайнятість працездатного населення знизилася до 20,19 млн осіб. Виявляється, що Ющенку не вдалося створити нові робочі місця та навіть утримати рівень безробіття на рівні, що був при його вступі на посаду президента. Хоча на його виправдання можна посылатися на негативний вплив світової економічної кризи [20].

Інші статистичні відомості, якими оперували критики, також були не на користь президента Ющенка. До прикладу, за даними Міжнародної організації праці, в Україні кожен десятий – безробітний. Внаслідок фінансової кризи рівень безробіття у першому півріччі 2009 року виріс до 9,9 % у порівнянні з першим півріччям 2008 року – 6,8 % [32]. Або: відповідно до інформації Держкомстату, у січні-вересні 2009 р. зареєстровано 339 тис. безробітних серед випускників вишів. Або: незважаючи на тенденцію (у 2009 р.) повернення на батьківщину частини трудових мігрантів через світову економічну кризу, залишалася загальна орієнтація українців на закордонні заробітки, що у 2010 році оцінювалося у 1.5 млн трудових мігрантів. З початком кризи тенденція повернення в Україну частини трудових мігрантів [60, с. 168].

Проте, якщо звернутися до даних Держкомстату за весь період правління Ющенка – президента, ми побачимо, що у згаданих вище публікаціях була певна маніпуляція цифрами. Так, кількість безробітного населення з числа осіб працездатного віку становила: у 2004 р. – 9,2%, у 2005 р. – 7,8%, у 2006 – 7,4%, у 2007 р. та 2008 рр. по 6,9%, у 2009 р. – 9,6%, у 2010 р. – 8,8%, у 2011 – 8,8%, у 2012 – 8,1%, і в останньому передвоєнному 2013 році – 7,7 %. Отже, до негативного

впливу економічної кризи 2008 р., спостерігалася позитивна динаміка – рівень безробіття в Україні впевнено знижувався. Так само підвищувався рівень заробітної плати українців за аналогічний період. За інформацією Держкомстату реальна середньомісячна заробітна плата у відсотковому порівнянні з попереднім роком становила: у 2005 р. – 120,3%, у 2006 р. – 118,3 %, у 2007 р. – 112,5 %, у 2008 – 106,3%, у 2009 – 90,8 %. Якщо ці самі відомості викласти у відсотковому порівнянні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, то вони будуть ще більше вражаючими: з 178,5% у 2005 р. до 270% у 2008 р. [2].

Опоненти і критики закидали Ющенку у провину і непорозуміння з усіма урядами, які змінювалися впродовж його каденції, що створювало не лише протистояння між гілками влади, але й не давало ефективно працювати та вирішувати соціально-економічні питання, серед яких і подолання безробіття. Хоча вони визнавали, що плани Ющенка були порушені світовою фінансовою кризою, проте вважали, що навіть без кризи та з реальним розвитком інвестиційних проектів обіцянку у 5 млн. нових робочих місць не вдалося б виконати [60, с. 167-168].

На захист Віктора Андрійовича варто зазначити, що активізація роботи Державної служби зайнятості та реєстрація безробітних осіб для надання державної допомоги, ймовірно витягла з тіні реальні цифри, які так погіршили статистику. Проте, навіть зазначаючи ріст безробіття у 2009 році на 39,2% у порівнянні з 2008 роком, варто зауважити, що відбувалося збільшення середньої допомоги по безробіттю з 571,07 грн. (грудень 2008 р.) до 645,5 грн. (грудень 2009 р.), що зумовлено зростанням офіційно зареєстрованих безробітних осіб із значно вищою заробітною платою [85, с. 239]. Очевидно, що ринок праці за часів Віктора Ющенка все ж таки зазнав позитивних змін.

Президентська програма Ющенка містила кілька положень соціального спрямування, які радо сприйняло більшість населення, доведеного до зuboжіння. Однак, ці соціальні кроки були «покладені під сукно». Зокрема: забезпечення гарантованого державою переліку безоплатних медичних послуг та будівництво

соціального житла. Проте, зважаючи на тодішні політичні та законодавчі обмеження, загалом, виконання Ющенком узятих на себе соціальних зобов'язань оцінили досить високо. Як до прикладу, вирішувалась проблема сирітства [51].

Розглядаючи результати **другого кроку** програми – «Забезпечити пріоритетне фінансування соціальних програм», почнемо з гучної заяви Ющенка про збільшення пенсій. У серпні 2018 року в одному з інтерв'ю «Українській правді» він гордо заявив, що за час свого президентства йому вдалося збільшити розмір мінімальної пенсії у десять разів. Однак, оглядачі вважають таке твердження маніпулятивним. Бо з 2004 по 2010 рр. розмір мінімальної пенсії зріс з 92.4 грн. до 734 грн – майже у вісім разів. При цьому темпи інфляції за 2007-2009 рр. були значно більшими за темпи зростання мінімальної пенсії, зважаючи на це реально за 4 роки пенсія зросла втричі [43]. А наприкінці найважчого 2009 р. мінімальна пенсія була на 100 грн нижчою, ніж встановлений державою прожитковий мінімум [20].

Критики президента також дорікали йому зниженням доходів українців на 12% у 2009 р., не приймаючи до уваги вплив світової економічної кризи [60, с. 165]. Проте, соціальна політика держави у той час була всеохоплюючою, а соціальна допомога була доволі вагомою, лише державні видатки із соціального захисту та соціального забезпечення збільшилися з 5,65% (2004 р.) до 7,8 % (2008 р.) від ВВП, менше зростали видатки на освіту та охорону здоров'я [85, с. 155].

Серед основних соціальних досягнень того періоду називають злам негативних соціальних і демографічних тенденцій, що спостерігались в країні з 1990-х і до початку 2000-х рр. До прикладу, у 2008 р. народжуваність перевищила смертність у Закарпатській і Рівненській областях та місті Києві. Після 2005 р. фіксувалися рекорди народжуваності: по 428 тис. народилося немовлят у 2004 р. та 2005 р., 462 тис. – у 2006 р., 476 тис. – у 2007 р., 514 тис – у 2008 р. та 515 тис. – у 2009 р., що стало найбільшим рекордом за часи незалежності [60, с. 164].

Такий демографічний бум був відгуком не лише на збільшення виплат при народженні дитини. Відомосте Обстеження умов життя домогосподарств України

за 2008 рік свідчать: програмами соціального захисту було охоплено 98,2 % сімей з дітьми віком до трьох років та 88,3% домогосподарств, які склалися виключно з осіб похилого віку [85, с. 285].

Однак, тривалість життя українців знизилася, Україна була на першому місці в Європі за смертністю чоловіків. Критикували і якість медичного обслуговування, яка впродовж п'яти років президентства Ющенка не покращала, бо не було проведено медичну реформа, не розвивалася інфраструктура та не оновлювався інструментарій. Найбільшої критики зазнав проект Катерини Ющенко «Дитяча лікарня майбутнього», яка досі не побудована. Проте, навіть опоненти віддають належне Ющенку: саме з його ініціативи український бізнес почав вкладати мільйони у соціальні проекти та допомогу дітям [60, с. 165].

Статистичні дані стосовно системи охорони здоров'я теж були невтішні: у період з 2004 по 2009 рр. прослідковується зменшення кількості як медичного персоналу, так і фельдшерсько-акушерських пунктів та лікарняних закладів [20]. Інший важливий напрямок – доступне житло, яке стало предметом популізму. На жаль, не було ні концепції, ні програми будівництва доступного житла, яке стало способом капіталовкладення. Пересічні громадяни не мали можливості придбати квартиру через її дорожнечу та рівень корупції, який впливав на ціни [60, с. 165]. Так само не склалося у влади з будівництвом соціального житла. Ющенка критикували за те, що він так і не зміг реалізувати обіцянку про зменшення ставок кредитування: за його президентства облікова ставка НБУ лише зросла [20].

Проте, не в усьому був винен президент. Проблемою соціального захисту була отримана у спадщину радянська система пільг, яких було надто багато і отримання яких фактично не залежало від реального фінансового становища пільговиків. Відповідно до законодавства налічувалося близько 20 видів пільг та 30 пільгових категорій населення, а загальна чисельність осіб, які мали право на пільги становила майже 13 млн осіб. Дослідження 2008 р. встановили, що лише 22% отримувачів пільгової підтримки від держави дійсно відносилися до категорії бідного населення, решта 78% – не бідне, при цьому сума допомоги для останніх

була значно вищою. Досить розвиненою була система державних соціальних закладів, однак, рівень їх фінансового та кадрового забезпечення був недостатнім. Незбалансованість доходів бюджету та видатків на соціальну сферу, спрямування коштів на утримання державних інституцій, а не на потреби незахищених категорій населення, невиправдана система пільг, яка переважала над адресною допомогою, відсутність конкуренції на ринку послуг, зокрема, долучення приватних організацій – все це знекровлювало державний бюджет, породжувало зловживання та маніпуляції [85, с. 288-289].

І все ж таки, соціальна політика президента Віктора Ющенка дала свої вагомі результати, адже до початку кризи номінальні доходи населення зростали швидкими темпами. Що своєю чергою стало фундаментом для появи нової соціальної тенденції – позитивного сприйняття громадянами свого власного життя та становища, підвищилися стандарти рівня життя більшості українців. На думку дослідників, українці стали адекватніше оцінювати свій життєвий рівень, підвищилася самооцінка, що підштовхувало людей до самореалізації, пошуку нових шляхів заробітку, привчало людей сподіватися на власні сили [43].

Крок третій – «Збільшити бюджет – зменшити податки». Звітуючи про результати своєї роботи Ющенко заявив, що саме за часів його президентства в Україні було найбільше економічної свободи [29].

Віктор Андрійович прийшов до влади у непростий період – економічне становище у державі та рівень життя людей були плачевними. Загалом, йому вдалося виправити ситуацію: зростали економіка, державні резерви, пенсії, соціальні виплати. Проте, українцям початок правління Ющенка запам'ятався збільшеним тиском з боку росії, яка не пробачила нам Помаранчевої революції. Домінуючи на той час на українському внутрішньому ринку, рф доклала максимум зусиль для дестабілізації ситуації і в економіці, і на споживчому ринку. «Газова», «м'ясна» і «молочна» війни – це лише епізоди, частки тієї величезної ціни, яку доводилося тоді заплатити Україні за намагання відійти від «братського союзу» . До несприятливих об'єктивних факторів додалася економічна криза 2008 року, яка

не дозволила здійснити заплановане [12]. Експерти вважають, що обіцянку зменшити податки і спростити процедуру оподаткування Ющенко не виконав. У той час у країні було понад 100 податків і зборів, а близько 45 % економіки перебувало в «тіні» [60, с. 167]. Загальне податкове навантаження зросло з 31,8 % ВВП у 2004 р. до – 35,88 % у 2009 р. [32].

Окрім зменшення податків, Ющенко обіцяв очистити від корупції податкові органи, вивести економіку з тіні та змусити олігархів платити всі податки, припинити приватизацію державного майна за безцінь тощо [10]. Натомість, ставки основних податків за його президентства залишилися незмінними: ПДВ – 20%, податок на прибуток підприємств – 25% і податок на доходи фізичних осіб – 15%, загальне податкове навантаження зросло на 4% [20]. Ющенко закидали, що він як один із кращих банкірів, не зміг зарадити різкому падінню гривні та кризи банківської системи у країні, що він самоусунувся під вирішення проблем та став на бік популістів [60, с. 167].

З 2005 року в Україні розпочалася четверта (2005 – 2010 рр.) податкова реформа, яка була спрямована на оптимізацію податкової системи: скасовано територіальні та окремі галузеві податкові пільги та преференції; введено жорсткішу процедуру відшкодування ПДВ та посилено контроль над сплатою митного збору. Однак, ці заходи замість очікуваної легалізації бізнесу, навпаки спричинили розростання тіньового сектора та зниження темпів росту ВВП. За оцінками експертів податкові втрати від тіньової економіки у 2006 році склали 37,5 млрд. грн, а вже у 2010 році – 89,5 млрд. грн [20]. На 2009 рік Україна випереджала більшість інших країн Європи не лише по розмірах податку на прибуток, але й за внесками до фондів: Пенсійного та загальнообов’язкового державного соціального страхування, які становили близько 30%. [85, с. 162].

У пошуку оптимальних параметрів податкової системи змінювалися стратегії та концепції, у яких визнавалася необхідність істотного зниження податкового тиску, планувався перегляд чинних податкових регуляторів, тощо. Але зміна програмових документів не дала очікуваних результатів, ці документи носили

швидше політичний, ніж економічний характер, не маючи кардинальних відмінностей між собою та не були реалізовані. Причини провалу були різні: від зміни політичних уподобань до погіршення економічного стану країни через світову фінансово-економічну кризу 2008 – 2009 рр. Окрім того, нормативно-правові акти у сфері оподаткування були нестабільними, суперечливими; розподіл податкового тягара нерівномірний; надмірний контроль з боку фіскальних органів та наявність часом необґрунтованих пільг та преференцій, не виправдано високі витрати на адміністрування податкової системи у порівнянні з надходженнями до бюджету, низький рівень правової та податкової культури у країні – все це призвело до краху реформ. Прикметно, що за рейтингом простоти і зручності податкових систем кардинального покращення показників в Україні не відбулося. Лише через зниження часу на сплату податків її рейтинг перемістився з 183 на 181 позицію (2006- 2009 рр.) [20].

Однак, були і позитивні зміни: економічне зростання в Україні у 2005 році становило 3%, у 2006 та 2007 роках – по 7% на рік. І хоча у 2008 році вплив кризи був вже відчутним – економічне зростання сповільнилося до 2,3%, а спад, який відбувся у 2009 році скоротив економіку майже на 15%, в середньому зростання економіки за 2005-2006 рр. в 1,1%, було не поганим показником навіть на фоні інших європейських країн [7]. Так, за даними Світового банку якщо у 2005 році Україну випереджали за економічним зростанням 19 країн ЄС, то у 2006 р. – лише 5, у 2007 році – 4. І навіть 9 місце у цьому рейтингу у 2008 році було значно вищим ніж у 2005 р. [12].

І хоча експерти спростовують твердження Ющенка про те, що за перші чотири роки його каденції Україні вдалося втричі збільшити держбюджет, дійсно відбувся великий стрибок. Зокрема, доходи держбюджету збільшилися більше, ніж утричі: з 70,3 млрд грн (2004 р.) до 231,7 млрд грн (2008 р.). Однак, зростання цін на 75%, дало реальне збільшення бюджету лише на 88,4%. [37].

Після Помаранчевої революції Україна пережила справжній інвестиційний бум, що став найбільшим успіхом тих років. Порівняємо: з 1994 р. до 2004 р. чисті

прямі іноземні інвестиції склали близько 8 млрд доларів, а з 2005 р. по 2008 р. – 32,4 млрд доларів. Значна частина інвестицій припадала на банківський сектор та інші галузі економіки. Міжнародні резерви НБУ також зросли із 10 млрд доларів у 2004 році до понад 38 млрд доларів у серпні 2008 року [12].

Крок четвертий – це чи не найбільше розчарування, адже Ющенку не вдалося повною мірою «змусити владу працювати для людей, провести рішучу боротьбу з корупцією». Критики вважають, що із численних заявлених ним антикорупційних ініціатив, реалізованою була лише одна – це запровадження зовнішнього незалежного тестування (ЗНО) абітурієнтів. Звітуючи про свою діяльність, Віктор Андрійович стверджував, що за час каденції він змінив 19 тисяч державних посадовців, до відповідальності за корупцію було притягнуто 1230 чиновників, за якими було засуджено – 17. Але у масштабах цілої країни та у термін 5 років – це дуже незначні цифри. За даними Transparency International, дійсно у 2005-2006 роках в Україні активізувалася боротьба з корупцією, однак далі процес сповільнився і вже станом на 2009 рік наш рейтинг корумпованості складав 4,3 бали, коли 5 – найгірша оцінка [20].

Ющенка звинувачували у тому, що за час президентства він безнадійно втратив зв'язок як зі своїми прихильниками, так і з колишніми соратниками. Чвари одних, інертність інших, розгубленість та уповільнена реакція його оточення, часом поспішність заяв та висновків, політична та кадрова нерозбірливість самого президента – усе це призвело до стрімкої втрати прихильників та довіри народу. За даними соціологічної служби Центру Разумкова, якщо на початку каденції (2005 р.) дії Ющенка повністю чи частково підтримували понад 70 % українців, то наприкінці президентського строку (2009 р.) – менше 20 %. А результати виборів глави держави в Україні 2010 р. стали повним провалом [60, с. 170].

Навколо Ющенка за п'ять років сформувалася «не та команда», від нього відійшло чимало людей з числа тих, що були його помічниками та політичними соратниками на виборах 2004 року. Вже у вересні 2005 року Кабінет Міністрів, очолюваний Юлією Тимошенко пішов у відставку. Цьому передувал скандал,

початок якому публічно поклав глава президентського Секретаріату Олександр Зінченко, публічно заявивши: «Я не можу мовчати! Корупція!», – після чого надовго зник із політичного простору [42].

Загалом, з різних причин президента Ющенка покинули, окрім згаданого Зінченка, Давид Жванія, Олег Рибачук, Олександр Морозов, Микола Мартиненко, Олександр Третьяков, Микола Томенко та багато інших людей, які досить довго були його соратниками і друзями [60, с. 170].

На «вільне місце» в оточенні Ющенка з'явилися люди, які досі залишаються «аргументами» його критиків. Достатньо згадати лише двох – Балогу та Кислинського. Віктор Мусіяка з цього приводу заявив, що через кілька років Ющенко зібрав команду, яка не відповідала цілям, що були заявлені на Майдані, що Ющенко не тримав команду в тому напрямку, який сам визначив [42]. Навіть Віктор Андрійович розумів провал своєї кадрової політики, він заявляв: «Всі кадрові рішення на той момент я робив на вимогу суспільства. На жаль, вони виявилися помилковими, але відповідальність за них несуть тільки я особисто. Це мої помилки, а не суспільства» [45].

Проте більшість своїх промахів він перекладав на чужі плечі. Зокрема, на прес-конференції після виборів 2010 року Ющенко, відповідаючи на запитання журналіста про те, що він вважає своєю найбільшою помилкою на посаді президента, заявив: «Якщо говорити про найбільшу помилку за п'ять років, я її назву. Я її до цього не називав, але в мене є сьогодні на це моральне право. Найбільша моя помилка за п'ять років це – Тимошенко». Він додав, що якби поруч із президентом на посаді прем'єр-міністра була інша людина – конструктивна – «помаранчеву» владу знову б переобрали, а демократичні ідеали закріпились би у суспільстві [47].

Але якщо Ю. Тимошенко у 2005 р. сам Ющенко призначив на посаду прем'єр-міністра, то у 2007 р. її висунула коаліція більшості та призначила Верховна Рада. Тому навіть попри складні стосунки президент мусів миритися з Тимошенко на цій посаді. Інші ж кадрові питання продовжували вирішуватися у

найкращих традиціях компартії. Ющенку закидали, що основними критеріями для просування службовими сходами залишалися не компетентність, працьовитість чи талант у тій чи іншій сфері управління, а особисті, часто приятельські, родинні, бізнесові «кумівські» стосунки. Йшлося як про державну службу, так і про інші державні, комунальні установи та організації, підприємства, силові структури та військо, про присвоєння почесних звань та державних нагород [60, с. 170].

До прикладу, про те, що у період Ющенка процес кадрового підбору в державі на посади державної служби загалом та у Секретаріат президента, зокрема, здійснювався неналежним чином, свідчать численні скандали з підробленими документами про освіту. Як визнавали самі представники Держслужби України, з числа осіб, які перевірялися на допущення до державної таємниці протягом року (2009 р.) на рівні призначень, які здійснюються Кабміном та Президентом, а це близько 300 осіб, 10-15 мали недостовірні дипломи. Якщо ж спробувати спроектувати ці цифри на понад сорок тисяч осіб, які щорічно проходять на держслужбу на всіх рівнях, матимемо невтішний результат низької якості кадрового підбору та маніпуляцій посадовців [63, с. 59].

Аналітики визначали різні причини, які завадили Ющенкові досягти обіцяного результату. Серед них: повноваження і можливості Ющенка-Президента принципово не дорівнювали можливостям і повноваженням Кучми через конституційну реформу 2004 р., яка вступила в дію з 1 січня 2006 р.; брак часу та необхідність вирішувати конфлікти між колишніми соратниками, зокрема, урядом Ю. Тимошенко; через власні проблеми зі здоров'ям, тощо. Проте, більшість погоджується з тим, що Віктор Ющенко на посаді президента не скористався наданим історією шансом на реальні та дієві зміни [60, с. 170-171].

У національній доповіді за 2009 рік колектив науковців, аналізуючи соціально-економічний стан України та його наслідки для народу і держави, зазначив, що саме перманентна боротьба гілок влади між собою за сфери впливу і повноваження, безвідповідальність перед народом та надмірна бюрократизація управлінців, невиконання законів як владою, так і бізнесом та громадянами – усе

це було конфліктогенними факторами українського суспільства, що підвищувало соціальну напругу та призвело до соціальних та політичних конфліктів. На думку аналітиків, така ситуація, що склалася у країні була нецивілізованою та ненормальною [85, с. 406].

Крок п'ятий програми – «Створити безпечні умови для життя людей» передбачав: очищення правоохоронних органів від корупціонерів; зміну пріоритетів правоохоронців і суддів, забезпечення їм належної матеріальної винагороди, політичної та соціальної підтримки; боротьбу із злочинністю; екологічну безпеку, інформування населення про стан довкілля, тощо [26].

Звітуючи про роботу третього президента напередодні виборів 2010 р., команда Ющенка переконувала виборців, що президент ніколи не зловживав повноваженнями, завжди дотримувався принципу верховенства права, а не закону сили. І що цілком закономірно – у 2005 – 2009 рр. в Україні відбулося суттєве зниження рівня злочинності [29].

Критики зауважували, що правоохоронна сфера перебуває у компетенції уряду, а МВС – його складова частина. Зауважували, що президент не допомагав у реформуванні цього міністерства, яке залишалося корумпованим та надмірно роздутим. Через протистояння різних гілок влади в Україні спроби Ющенка взяти під контроль президента спецназ МВС, щоб створити підконтрольну йому Нацгвардію, були заблоковані очолюваним А. Гриценком комітетом з нацбезпеки та оборони як загроза для молодій демократії в країні. Шляхом реформування ДАІ Ющенко намагався перевиховати міліцію, однак ця структура дуже швидко поновилася як в правах, так і в старих корупційних звичках. Попри всі свої намагання щось змінити, успіху в Ющенка на цій напрямку не було [45].

Законодавчі ініціативи президента також були заблоковані і через протистояння з парламентом. До прикладу, проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів», внесений Ющенком ще у грудні 2006 р., не був прийнятий у Верховній Раді до закінчення його президентського терміну, а у травні 2010 року – знятий з розгляду [37]. Тим не менш, В. Ющенко намагався проводити

реформування правоохоронної системи, про що свідчать видані ним укази про створення міжвідомчих комісій та інших дорадчих органів з цих питань. Однак, про ефективність роботи громіздких комісій та консультативно-дорадчих органів годі й говорити. За свідченнями експертів близько 60% указів та розпоряджень президента просто не виконувались [64, с. 57]

Стосовно екологічної безпеки варто зазначити, що ситуація не покращилася, законодавство залишалося у межах законів 1990-х років і потребувало кардинальних змін, як от: запровадження «зеленого» податку та посилення штрафів за викиди та інші порушення законодавства у цій сфері, удосконалення системи моніторингу за станом довкілля та наближення її до європейських стандартів. При цьому, незначне покращення екологічної ситуації, яке було наслідком спаду виробництва спричиненого кризою 2008-2009 рр., у довгостроковій перспективі не матиме позитивного ефекту. Тоді ж відбувалася тенденція до скорочення природоохоронних заходів та поточних витрат на капітальне будівництво, наприклад, очисних споруд, дамб тощо – що також погіршувало екологічну ситуацію та стан довкілля [85, с. 115-118]

Єдине у чому не можна дорікати президентові – це у захисті природних ресурсів шляхом створення природних заповідників та заказників. Ющенко, не маючи впливу на законотворчу діяльність Верховної Ради, власними указами доклав значних зусиль для збереження самобутньої природи України, створюючи нові національні парки та розширюючи вже існуючі, загалом таких указів було видано 38. Як до прикладу, про створення НПП «Дружківський кам'яний ліс» та «Великий луг» (2007 р.), «Білозерський» та «Синьогори» (2009 р.), розширення НПП «Карпатський» (2010 р.). Для порівняння – Л. Кучма за два періоди свого правління видав лише 12 подібних указів [64, с. 50-51].

Значною мірою життя українців стало безпечнішим через можливість почути про будь-яку небезпеку: про неправомірні дії чиновників та корупцію, про злочини, про природні та техногенні катастрофи. Свобода слова та преси, загалом у той час була високою. Команда Ющенко у своєму звіті писала правду про те, що протягом

всього президентського терміну він послідовно відстоював свободу слова в Україні, преса була вільна без «темників» та цензури [29].

За п'ять років президентської каденції Віктора Ющенка двічі відбулися парламентські виборчі кампанії, які були визнані вільними та чесними. Міжнародні інституції визнавали високий рівень свободи слова в Україні, а дехто називав її «надмірною». Люди звикли до того, що свобода слова – це природне право. Хотілося б, щоб ця свобода проявилась не лише у тому сенсі, що треба дати вільно говорити, а й у сенсі слухати, робити висновки, відповідно вживати практичні дії. З 2006 р. Міжнародна правозахисна організація Freedom House визнала Україну вільною країною, до цього нас відносили до частково вільних країн [60, с. 162].

Крок шостий програми звучав соціально привабливо практично для усіх українців – «Захистити цінність сім'ї, повагу до батьків і права дітей». Насамперед слід зауважити, що президент вперше відкрито показав країні як живе його сім'я, його дружина стала не просто дружиною, а першою леді країни.

І хоча її попередниця Людмила Кучма також була досить публічною особою та опікувалася благодійними фондами, Катерина Ющенко сприймалася громадянами насамперед, як турботлива мати великого сімейства. Її діяльність як першої леді спрямовувалася на опіку низкою проблем гуманітарного характеру. Зокрема: у сфері медицини, будівництва об'єктів гуманітарного та соціального призначення, культурно-мистецьких програм [51, с. 86].

Команда президента у 2009 році офіційно звітувала про зростання народжуваності за час його керування державою, що стало наслідком проведеної політики на захист материнства, підтримки інституту сім'ї, розвиток дітей та молоді. Зокрема, йшлося про такі важливі кроки: 1. Суттєве збільшення допомоги матерям при народженні дитини: 12 240 грн – на першу дитину, 25000 грн – на другу та 50 000 – на третю і наступну; 2. Заснування відповідно до Указу Президента одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня»; 3. Запровадження державної підтримки національного усиновлення, яке збільшило кількість громадян, які бажають усиновити дитину – станом на 1 квітня

2009 року в Україні на обліку кандидатів (осіб, які бажають стати усиновлювачами – прим. автора) перебувало 1 572 сім'ї, понад 35 тисяч усиновлених дітей проживало в сім'ях. 4. З січня 2009 року в Україні вперше було запроваджено надання одноразової допомоги у розмірі 12 240 грн при усиновленні дитини. 5. З 2006 року державою запроваджено виплату соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 6. Проект президента Ющенка «Зігрій любов'ю дитину» названо ключовим у сфері захисту материнства і дитинства. Вказувалося, що цим проектом було охоплено 568 багатодітних сімей, яким надано допомогу на загальну суму 137,0 млн. грн (станом на травень 2009 року). Зазначено, що результатом заходів, вжитих з ініціативи Президента, стало щорічне зростання рівня народжуваності: у 2006 році народилося 460 368 дітей, у 2007 році – 472 657 дітей, у 2008 році – 510 588 [46].

До речі, у період президентства Ющенка народжуваність в Україні досягла максимальних показників з початку сторіччя, окрім 2012 року, коли народилося понад 520,7 тис. дітей. Для порівняння: у 2001 р. – 376,5 тис., у 2004 р. – 427,3 тис. у 2010р. – 497,7 тис., у 2019р. – 308,8 тис. новонароджених. Проте, за офіційними даними, в Україні (станом на 2009 рік) налічувалося близько 15 000 безпритульних дітей. За експертними оцінками, ця цифра коливалася у межах від 100 до 200 тис. [32]. Однак, програма національного усиновлення та реформа системи опіки та піклування, покращення державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, реформування інтернатних закладів, дійсно стали ефективними та мають позитивний вплив і нині на систему соціального захисту дитини. До прикладу: в Україні наприкінці 2005 р. було 180 прийомних сімей, 149 дитячих будинків сімейного типу, а вже до кінця 2008 р. – 2461 прийомна сім'я, у якій виховувалося 4050 прийомних дітей, 400 дитячих будинків сімейного типу – 2605 вихованців. На початок 2009 р. у прийомних сім'ях і дитячих будинках сімейного типу, загальна кількість дітей становила 6655 осіб, натомість у дитячих будинках виховувалося 5 918 дітей, у будинках дитини – 4398 дітей [88, с.188].

З 2005 по 2008 рр. в Україні відкрилися або відновили роботу 500 садочків, Хоча це було значно менше від потреби – лише 57% дітей відвідували дошкільні заклади, для решти не було місць. За даними Держкомстату, момент прийняття Віктором Ющенком президентських повноважень в Україні проживало 47 280 800 жителів, на момент складення повноважень – 45 962 800, станом на 1 січня 2014 – останнього мирного року населення становило 45 426 200 осіб [32].

Крок сьомий та його виконання – «Сприяти духовності, зміцненню моральних цінностей», на нашу думку, був найуспішнішим у роботі Президенті та мав позитивні наслідки у формуванні України як національної, незалежної та соборної держави. Навіть критики президента Ющенка визнавали, що він таки найбільше догодив національно-орієнтованим співвітчизникам. Те що стрижнем його внутрішньої політики стали: українська духовність, культура, історія, опоненти вважали фактором, що принижує права національних меншин. Але те, що за президенства Ющенка стало можливим подивитися фільм в українському кінотеатрі, як це не парадоксально, українською мовою, або купити дитячу книжку, яка виховує любов до рідного слова, до України – це досягнення яке було ще кілька років до того майже недосяжним [29].

Віктор Ющенко як лідер правоцентристської політичної партії Народний Союз «Наша Україна» був яскравим прикладом лідера молодшої нації, яка у час його президентства перебувала на етапі інтенсивної генези культурно-цивілізаційного континууму Східної Європи. Він вважав, що політична та культурна сфери це – інтегративна основа для успішного розвитку економічної та соціальної галузей. Концепція «соборності та єднання» усіх українських регіонів та всіх громадян була центром та основою його діяльності. Вважають, що імідж Віктора Андрійовича був позбавлений яскраво вираженої біографічної, політичної чи регіональної ідентичності. Проте, він став першим політиком у всеукраїнському масштабі, який продемонстрував глибоку, переконливу та щиру релігійність. Соборність України та єдність усіх її регіонів, яку історики перетворили на національний міф, Ющенко вивів у національну ідею. Він став першим державним лідером, який намагався

вирішити проблему конфесійної роздробленості православ'я в Україні. Поруч із прагненнями до демократичних європейських цінностей він пропагував ідею про повернення до витоків та традицій, активно особистим прикладом реанімував цінність сім'ї [65, с. 62-63].

Позитивними наслідками та здобутками В. Ющенка вважають також помітне потепління у крижаній конфронтації між релігійними конфесіями в Україні. Ющенко, виступаючи за ідею єдиної помісної церкви, ініціював проведення спільних молебнів з очільниками різних церков, які за його президентства були частим та поширеним явищем [29]. Нажаль, спроба Віктор Ющенко отримати Томос про автокефалію української церкви у 2008 році не була успішною [38], але заклала фундамент для подальшої роботи.

На нашу думку, опонентам та критикам Віктора Андрійовича не подобалися його намагання об'єднати громадян України навколо загальнодержавної національної ідеї, вони намагалися штучно роз'єднати та розділити країну на регіони: «Захід», «Схід», «Північ», «Центр» та «Південь», що відповідало як бачимо інтересам загарбницької політики рф. Проте, В. Ющенко, незважаючи на критику та глузування щодо його «зайвого захоплення історичним минулим, мав тверду патріотичну позицію і увійшов в історію як президент, чийми зусиллями вперше належну оцінку отримали замовчувані та перекручені сторінки української історії [98, с. 141].

Сьогодні ми розуміємо, що увага Ющенка до теми Голодомору, відродження історичних національних святинь на зразок Батурина тощо були украй потрібні українській нації. Саме Віктор Ющенко добився того, що у нашої держави з'явилася здорова гордість, національна ідея як протидія агресивному геополітичному середовищу, зокрема, зазіханням «сусідів». Послідовна політика В. Ющенка щодо зміцнення національної свідомості українців, зокрема, завдяки відновленню історичної та культурної пам'яті, посідала у діяльності президента чи не важливіше місце ніж зовнішня політика чи економіка. Він поставив українство – формування спільної ідентичності українських громадян у контекст державної

політики. Ющенко намагався консолідувати українців довкола як трагедій та поразок (Голодомор, Крути, Батурин) [1; 4], так і перемог (Конотоп) [60, с. 161-162]

Зауважимо, що за попередників Ющенка (Кравчука та Кучми) вже була артикульована основна маса тематичної наповненості державної політики пам'яті. Однак, у період його президентства відбувся якісно новий її етап – кардинальне оновлення засобів, механізмів, інтенсивності та масштабів упровадження цієї політики [49, с. 112]

Сам Віктор Андрійович вважав одним із найвагоміших кроків у своїй політиці відновлення національної пам'яті – прийняття Верховною Радою України внесеного ним законопроекту «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» (2006 р.). Наступними важливими кроками, на думку Ющенка, було видання ним указів: «Щодо розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні» (№37/2009, від 23.01.2009 р.) та «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» (75/2010 від 28.01.2010 р.) [29].

Так Віктор Ющенко закріпив на державному рівні основний набір ідеологем, довкола яких з часом консолідувалася українська політична нація. Те, що він також підніс український визвольний рух (УПА), досі викликає суперечки, але важливо те, що він не побоявся визнати героями України Степана Бандеру та Романа Шухевича [98, с. 85].

Ярослав Грицак, оцінюючи політику пам'яті Ющенка вважав, що більшість національних проектів президентові не вдалися, бо на його думку, вони роз'єднували українців. Але один проект – проект Голодомору – дійсно об'єднав Україну. На думку історика, українцям не завжди вдавалося об'єднатися навколо своїх героїв, бо герої у них різні. Але українцям вдалося об'єднатися навколо пам'яті своїх жертв, що стало чи не найбільшим здобутком того часу, який має довготривалий ефект [41].

Про національні та політичні результати політики пам'яті Віктора Ющенка можна писати цілі наукові трактати, але оцінки діяльності третього президента у цьому напрямку змінювалися від повної критики до безумовного захоплення, залежно від політичної ситуації в країні. Політика пам'яті за період В. Ющенка стала не невід'ємною складовою гуманітарної стратегії держави, до якої за європейським аналогом залучилися недержавні громадські інституції, що сприяло не лише вивченню історії, історичної освіти але й стало першим кроком до досягнення соціального балансу, об'єднання громадян для протидії зовнішнім впливам [49, с. 214]. Сьогодні з гаслами «Слава Україні!» – «Героям слава!» українці виборють своє право на існування, а мова стала ідентифікатором «свій-чужий».

Справжню цінність політики пам'яті, яку проводив Віктор Ющенко ми оцінили з плином часу, так би мовити – у довгостроковій перспективі, бо він вловив головне – це дух часу – оцінив неминучість наступу російської імперії [31]. Його безкінечні «проповіді» про історію України, які у той час так дратували не лише політиків, виявилися життєво необхідною ін'єкцією, якою на рівні державної політики було змінено свідомість молодого покоління та середнього класу, який також зародився у період президентства Ющенка середнього класу. Саме колишні школярі та новачки-бізнесмени – складають зараз кістяк героїчних ЗСУ. Для цих мужніх людей Україна є вічною, бо вони сприймають її літочислення не з 1991 року, не з УРСР, а далі і глибше. Сьогодні ми боремося за країну, якій понад 1000 років: від Русі до Гетьманщини, УНР та УПА. Ми живемо у цій країні і все це – гарантія європейського майбутнього України [21].

У перші роки президентства Ющенка були помітні намагання втілити положення Конституції України (ст. 10) про всебічний розвиток і функціонування української мови як державної на всій території країни та в усіх сферах суспільного життя. Проте, дії президента, на думку критиків, були непослідовними та суперечливими, значною мірою, декларативними. Його «лебединою піснею» став Указ «Про Концепцію державної мовної політики» від 15 лютого 2010 р., який

вважався одним із найкращих мовних актів України останнього 20-річчя. Проте він був опублікований 22 лютого 2010 р. – за два дні до закінчення каденції Віктора Андрійовича на посаді президента. Наступником ця Конвенція була практично заморожена, хоча і чинна. Загалом, більшість ініціатив Ющенка або не були виконані та «загубилися» у коридорах виконавчої влади [22].

Крок восьмий – «Сприяти розвитку українського села». Насправді навіть економічна криза 2008 року не змогла завадити позитивним темпам зростання аграрної сфери: у період з січня по вересень 2009 року – 103%. У тому ж таки 2008 році сільськогосподарське виробництво випереджало за темпами росту усі галузі національної економіки як за темпами зростання випуску продукції, так і створення валової доданої вартості. При цьому експорт агропромислової продукції збільшився на дві третини [85, с. 60].

Навіть критики Ющенка зазначали, що станом на 2009 р. Україна не лише істотно розширила географію ринків збуту своєї аграрної продукції, але й істотно збільшила обсяги експорту. Зокрема, виходом на Далекий Схід, Азійський регіон, та навіть ті ринки, які традиційно належали Сполученим Штатам. Однак на думку опонентів, високий рівень врожайності зернових, лідерство у експорті масла, розвиток птахівництва та виробництва м'яса, підвищення рентабельності підприємств – все це заслуга не влади, а розумного використання агрохолдингами нових технологій та інвестицій, що надходили в аграрний сектор [60, с. 166].

Зазначимо, що економісти та науковці засвідчували (національно доповідь за 2009 рік – прим. автора), що саме державна підтримка сільськогосподарського виробника дала можливість вирівняти собівартість продукції. До прикладу, у 2008 році дотації з бюджету та кошти отримані за рахунок ПДВ, які були спрямовані у сільськогосподарський сектор, перевищували 4.3 млрд грн. Таким чином, держава продемонструвала, що виконує свою функцію щодо підвищення рівня доходів аграрного сектору та вирівнювання прибутків аграріїв, що було необхідним заходом підтримки, до прикладу, в умовах збитковості тваринництва або збереження малих форм господарювання [85, с. 63-64]

Що ж до покращення умов життя на селі, розвиток інфраструктури та доходів селян, які обіцяв Ющенко у передвиборній кампанії [33], тут якось не склалося. Кредити для аграріїв не подешевшали, більшість працюють в борг [60, с. 166]. Відповідно до статистики, діяльність у сфері сільського господарства була найменше оплачуваним видом економічної діяльності, до прикладу: у вересні 2009 р. середня заробітна плата у цій галузі становила 1300 грн, натомість у фінансовій сфері – 4570 грн, урядовців – 2600 грн. [32]. Не вдалося Ющенкові зламати сумну тенденцію вимирання та деградації українського села: станом на 2009 рік майже 5 000 сіл не мали шкіл, хоча в 90 % із них проживало близько 40-60 дітей шкільного віку; у 2400 селах із населенням понад 500 жителів не було лікарень. [60, с. 166].

Значно зменшилася і кількість сільських жителів та й кількість населених пунктів у сільській місцевості, що спричинило «оголення» значних територій та відсутність суспільного контролю за їх розвитком. До прикладу, впродовж 1991-2008 рр. чисельність сільського населення зменшилася на 2,3 млн. осіб і на початок 2009 р. вже становила 14,5 млн., що було 31,5 % від загальної кількості населення України. На жаль, демографічно-поселенська криза на селі продовжується і нині – села просто щезають. [85, с. 196].

Крок дев'ятий – «Підвищити боєздатність армії, повагу до людей у погонах». Що стосується армії та силових структур, то у програмі Ющенка – кандидата у президента цей пункт стояв передостаннім – пропускаючи наперед усі соціальні програми та навіть освітньо-культурний блок [20].

Ймовірно це з його точки зору було виправдано тим, що головним у політиці Ющенка у даному напрямі було проголошення курсу на вступ України в НАТО. Тоді у керівних документах було чітко визначено, що ЗСУ готуються до членства в альянсі, а призначений міністром оборони Анатолій Гриценко більш-менш ефективно почав втілювати цю концепцію [36]. При цьому Ющенко продовжував скорочення чисельності ЗСУ, яке було розпочате попередниками. Так, якщо за часів Л. Кучми у 1995 р. чисельність армії становила 400 тис., у 2002 р. – 395 тис. осіб, то у 2005 р. за президентства В. Ющенка – 245 тис., а вже В. Янукович довів

чисельність війська у 2013 р. до 165,5 тис. Головним гаслом Ющенка було переведення армії на контрактну форму: у 2007 р. він пообіцяв впродовж трьох років назавжди скасувати призов, але дуже швидко відмовився від цієї ідеї, хоча і скоротив строкову службу в армії до року і до півтора — у структурах ВМС [17].

З 2005 р. державне фінансування розвитку армії передбачалося на рівні 2% ВВП країни, проте реально було зменшене з 1,3% до 0,99% ВВП. Експерти стверджували, що закупівля техніки, постачання озброєння для української армії не фінансувалося, що далі призвело до втрати боєздатності. Не виконані Ющенком і обіцянки забезпечити житлом сім'ї військових, житло отримали лише 5 тис., хоча станом на 2004 р. у черзі стояли 46 тис. [60, с. 165-166]

Були й інші думки, які оцінювали політику Ющенка стосовно військової реформи досить позитивно, при цьому зазначаючи, що не все було виконано через брак часу та коштів, або зведено нанівець його наступником. До прикладу, Ігор Левченко – керівник секції стратегічного моделювання Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння зазначає, що ще до того, коли президентом став Ющенко, в армії була тенденція хронічного недофінансування, розпродажу майна та озброєння, відсутність зразків нової техніки. Натомість з 2005 р. ставилося завдання переходу української армії на стандарти НАТО, увага приділялася формуванню сил швидкого реагування, які хоча і не були чисельними, проте – досить ефективними, регулярно проводилися відповідні тематичні навчання у силах спецпризначення, сухопутних військах, повітряних силах. У період з 2005 по 2009 рр. відбувався економічний розвиток країни, що дало можливість виділяти більше коштів на оборону, зокрема, почали створювати повністю контрактні підрозділи. Тарас Чмут (голова фонду «Повернись Живим») зазначає, що за часів Віктора Ющенка було утилізовано стратегічні бомбардувальники, зменшилася кількість бойових частин, техніки та озброєння, але суттєво трансформувалися органи військового управління. Економічна криза 2008 – 2009 рр. відобразилася і на ЗСУ – скоротили фінансування [36].

Увага президента до гуманітарних питань частково «компенсувала» відсутність успіхів у реформуванні силових структур. Боротьба Ющенка за порядність працівників правоохоронних органів наштовхнулася на опір самих правоохоронців. Спроба взяти під контроль підрозділи спецпризначення МВС з подальшим утворенням Національної Гвардії підзвітної президенту була тоді заблокована очолюваним нардепом А. Гриценком парламентським комітетом із національної безпеки та оборони [20].

Стосовно реформування правоохоронних органів, то науковці вважають, що саме за В. Ющенка вперше почалося системне реформування радянського спадку. Віктор Андрійович на шляху до ЄС здійснював внутрішню політику, спрямовану також на інтеграцію правоохоронної системи відповідно до взятих Україною зобов'язань та європейських стандартів. З 2005 р. почалися комплексні системні ідеологічні перетворення. Зокрема, при Раді національної безпеки та оборони (РНБО) було створено Міжвідомчу комісію з питань реформування правоохоронних органів, яка розробила поетапну концепцію проведення поетапних змін у всіх структурах. Однак, ця спроба оновити та перезапустити силову структуру не була ефективною та не дала бажаних результатів [55, с. 24].

Крок десятий – «Проводити зовнішню політику в інтересах народу України». Навіть зараз неможливо однозначно оцінювати результати зовнішньополітичної діяльності президента Віктора Ющенка [28].

Критики зазначають, що В. Ющенко за час свого правління «розгубив» той рейтинг довіри, який підняла йому Помаранчева революція. Він зайшов у президентство з величезною довірою народу як провідник у світ «міжнародних чудес». Згадаймо, що у лютому 2005 р. В. Ющенко відвідав з робочим візитом Страсбург і Брюссель, пропонуючи до обговорення питання вступу України до ЄС та НАТО, він виступив з переконливою промовою. І вже у грудні 2005 р. на Дев'ятий саміті Україна-ЄС обговорювалися питання реалізації «Плану дій Україна – ЄС». Однак, очільники ЄС не почули та не побачили в Україні очікуваних глобальних змін та перетворень, зокрема – реформи правоохоронних

органів та результатів боротьби з корупцією, яка навпаки зростала. Окрім того, негаразди у внутрішній ситуації в державі, зокрема, конфлікти між різними гілками влади, псували політичний імідж країни. Все це призвело до того, що Україна втратила реальні шанси долучитися до НАТО, які були реальними. Ще у квітні 2005 року відбулася передача «Початкового дискусійного документа» Генеральному Секретареві НАТО, далі були прийняті «Короткотермінові заходи» щодо поглиблення співпраці.

Ймовірність того, що реалізація цих документів гарантувала долучення України до НАТО, оцінювалася у 87 відсотків. Однак, після вступу східно-орієнтованого В. Януковича на посаду Прем'єр-міністра та його виступ у Брюсселі (вересень 2006 р.) щодо неготовності України до вступу в НАТО – знищило ті «87%» успіху, досягнутого В. Ющенком [54, с. 169-170].

Проте, були і успіхи. На хвилі піднесення після Помаранчевої революції були скасовані поправки Джексона – Веніка (2006 р.). Варто зазначити, що зняття з України дії поправки Джексона-Веніка В. Ющенко лобіював під час особистого візиту до США задовго до свого президентства, перебуваючи ще у якості кандидата у народні депутати та экс-прем'єра. Цю поправку – доповнення до закону США «Про торгівлю» (1974 р.), називають реліктом «холодної війни», бо вона обмежувала торгові стосунки з країнами, що забороняли або суворо обмежували вільну еміграцію своїх громадян за кордон [40]. У світлі сучасних подій російсько-української війни, варто зазначити, що після розпаду СРСР поправка залишалася чинною щодо окремих пострадянських країн, зокрема росії, аж до 2012 р. Але у відповідь на порушення повітряного простору російськими безпілотниками у вересні 2025 р. член Конгресу США республіканець Джо Вілсон вніс законопроект, який відновлює дію «поправки Джексона — Веніка» саме щодо росії, заявивши, що її скасування у 2012 році було помилковим рішенням, бо воно «спонукало воєнного злочинця путіна до окупації Криму» [33].

Команда Ющенка підсумовуючи його діяльність на посаді президента вказувала, зокрема, що він проводив незалежну зовнішню політику, що саме за

часів його керівництва державою, Україна чітко визначилася з євроатлантичною інтеграцією та було виконано основну підготовчу роботу для Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом з подальшим вступом до ЄС та НАТО. Згадували також і про скасування дискримінаційної поправки Джексона-Веніка; про виведення українського миротворчого контингенту з Іраку, яке також було розпочато за Указом Президента Ющенка (2005 р.); про підтримку Грузії, коли у серпні 2008 року Віктор Андрійович організував поїздку керівників п'яти європейських держав до Тбілісі, що врятувало тоді країну від російської окупації [29].

Досягненням також став вступ України до СОТ (лютий 2008 р.), чому передували публічні обговорення плюсів та мінусів членства. І хоча українські економісти відзначали, що приєднання відбулося у не вигідному для нас форматі, оскільки Україні не вдалося захистити свої стратегічні галузі та вона стала ринком збуту дешевого імпорту. Проте українці за рахунок зниження мита та цін отримали можливість купувати більше імпортних товарів. Хоча ввезення деяких товарів, до прикладу цукру та м'яса, цукру негативно позначився на українських виробниках, наші підприємці отримали стимул для виготовлення конкурентної продукції. Та попри прогрес у відносинах із ЄС: підготовку до підписання угоди про асоціацію, досягнення домовленостей про подальшу спільну модернізацію української газотранспортної системи, а також про перехід до спрощеного візового режиму, планування підготовки до можливого членства в НАТО та ЄС, Україні запропоновано участь у «Східному партнерстві» [60, с. 163]. Проте, запровадження «Східного партнерства» (з 2009 р.) надавало не лише нові механізми для поглиблення співпраці між Україною та ЄС, а й передбачало для підтримки реформ додаткові фінансові інструменти [59, с. 293].

Віктора Ющенка прямо звинувачували у тому, що він не вжив заходів для посилення економічної безпеки держави у майбутньому неминучому протистоянні з росією. І нині ми розуміємо, що такі закиди на його адресу були слушними. Бо Україна залишалася економічно залежною від рф. Бо насправді Ющенко не

спромігся за час своєї каденції налагодити альтернативні (не з росії – прим. автора) поставки енергоносіїв, не зумів мобілізувати країну та її економіку для запровадження енергоощадних технологій. Критики вважали, що він перекладав свої обов'язки Президента то на кабмін, то на прем'єра [70, с. 13-14]

«Газові війни» з рф та відмова Ющенка від політики багатовекторності, як це не парадоксально звучить, стали перешкодою для зближення України з ЄС. Зокрема, починаючи з 2008 р., у політичному трикутнику ЄС – Україна – росія простежується цікавий дуалізм, наслідки якого ми відчуваємо і досі. З одного боку, ЄС до того часу ухвалив низку документів, які відкривали для України перспективи підняття відносин з Євросоюзом на якісно новий рівень. Разом з тим у діях європейських чиновників, зокрема, офіційних Берліна та Парижа, простежуються і сьогодні елементи «політики умиротворення», на тлі зростаючої агресивності рф не лише щодо України, а й на міжнародній арені. Європа демонструвала готовність до поглиблення відносин з москвою, намагання не допустити зростання напруги у відносинах з росією. Все це свідчить, що Європейський Союз тоді не був готовий до форсованого темпу наближення України, водночас, доволі широкий набір несприятливих факторів не завадив планомірному поглибленню співпраці. Євросоюз повільно набирив оберти, власне за президентства В. Ющенка Європа почала рух у бік України, що після Революції Гідності матеріалізувалося у підписання Угоди про асоціацію, запровадження поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, безвізового режиму для українців [59, с. 293-294]. І хоча ми ще й досі не набули членства у ЄС, реальність сьогодні свідчить про те, що Ющенком було обрано вірний курс державної зовнішньої політики України.

Отже, президентство Віктора Ющенка – це вагомий історичний процес у вітчизняній історії. Він містить в собі перемоги та поразки національних демократичних сил, демонструє фактор невинуватих надій з боку суспільства відносно Віктора Андрійовича, погано організовану кадрову політику та водночас потужну роботу над зовнішньополітичним курсом та міжнародним статусом України у світі.

2.4. Громадсько-політична діяльність В. Ющенка у відставці

Народ не прощає помилок своїм лідерам – про це яскраво свідчить результат виборів 2010 року, коли спроба переобрання Ющенка провалилася з 5% голосів. Ні до того, ні після того, народ не висловлював такого кредиту недовіри до кандидата у президенти при спробі переобрання на другий термін. З 2010 року Віктор Ющенко у політику не повертався.

Після поразки Ющенко поділився з журналістами своїми планами на майбутнє. Стверджуючи, що ненавидить політику, зазначав, що не має морального права зараз її покинути. Тому приведе свою політичну силу до парламенту, де далі боротиметься за демократичні цінності. Він заявив: «лакеєм ні в кого не буду». Ющенко радив своєму наступнику бути президентом України, а не лише Донбасу, не заgravати у небезпечних темах: «2 язики – одна страна», чи «6 історій – одна страна», чи «4 конфесії -- одна страна», бо так можна втратити державу. Нажаль, благородні настанови Ющенка не подіяли на проросійського Януковича. І зараз Україна бореться, як колись боролися такі герої як Степан Бандера, без яких не було б незалежної суверенної держави [47].

Після відставки ЗМІ «відправили» Ющенка на відпочинок, подаючи його як дивакуватого невдачу, який у своєму заміському будинку займається бджільництвом та колекціонуванням. Однак, Віктор Андрійович продовжив громадську діяльність: у 2010 р. він заснував і очолив Всеукраїнську громадську організацію «Стратегічні ініціативи». Основним напрямком діяльності цієї ГО став розвиток громадянського суспільства, а також вивчення та аналіз тенденцій в українській політиці, збереження культурних та історичних цінностей. У 2011 р. Ющенко став співголовою Ради з питань розвитку Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал», створений з його ініціативи ще на посаді президента. Свою приватну колекцію вишитих сорочок та рушників він збирає все своє життя [16]. В 2023 р. він отримав медаль Гарета Джонса за поширення правди про Голодомор 1932 – 1933 рр. [14].

На території своєї садиби у селі Нові Безрадичі під Києвом він створив міні-село, у якому окрім власне житлового будинку, розмістилися пасіка, сад, ферма, ставок, столярна майстерня та мінімузей української культури. Ющенко багато виступає з лекціями, бере участь у дискусіях, опікується музеями. Один з яких має символічну назву «Код нації», як сказав Віктор Андрійович: «там я хочу показати, хто такі українці й що вони дали цьому великому світові» [16].

Під час війни В. Андрійович залишається в Україні, дає численні інтерв'ю, приймає активну участь у суспільному та громадському житті країни [18]. Цікаво, що у 2023 р. він допомагав скульптору Олексію Пергаментщику у створенні тризуба, яким замінили радянський герб на щиті монументу «Батьківщина-мати». Пергаментщик працював у майстерні музейного комплексу «Код Нації» і не лише консультувався з Ющенко, який особисто допомагав створювати макет, який затвердили у Мінкульті та Кабміні, а потім втілили у скульптурну форму [24].

У 2024 р. Ющенко активно включився в дискусію стосовно перейменування дрібної монети «копійки» на «шаг». На його думку: «Гроші – це атрибут національної політики». Ющенко переконаний – не варто прив'язуватися до монети, бо недалеко той час, коли у системі грошового обігу монета матиме умовний характер, ймовірно, що головне це яку категорію ми вживаємо, бо якщо вона має національне коріння, це свідчить про те, що українці усталена нація [76, с. 1-2].

Отже ми бачимо, що у відставці В. Ющенко знайшов в собі сили залишатись корисним суспільству та продовжує здійснювати активну меценатську діяльність. Попри невдачі, поразки та розчарування Віктор Ющенко вірить у майбутнє української держави, у перемогу у цій війні і залишається переконаним демократом, щирим патріотом і третім Президентом України. Його періодична поява серед населення демонструє його підтримку нації у вкрай важкі для неї часи. Замість еміграції в 2022 році, він обрав чітке і свідоме рішення залишатись у воюючій державі. Після початку повномасштабної війни він все більше долучається до роботи з молоддю і допомагає культурним фондам.

РОЗДІЛ 3. Громадянська компетентність: теоретичний аспект її формування на уроках історії в школі

Історична освіта перед собою завжди ставить за мету сформувати в здобувачах свідомих патріотів та громадян. При освоєнні того чи іншого матеріалу про історичне минуле учні можуть засвоїти як позитивний, так і негативний досвід для власного майбутнього. Саме ми як вчителі працюємо в тім напрямку, щоб наші вихованці в майбутньому формувались як лідери, успішні підприємці, чесні правоохоронці, авторитетні журналісти, завжди вірні парафіян священники та капелани, добрі матері та завжди відповідальні тати. Хтось звисно скаже, що це не є завданням історика і тим паче вчителя історії, але це не так.

Саме ми як вчителі історії та суспільствознавчих предметів завжди шукаємо історичні приклади там, де інколи і самому чи самій собі потрібна порада. Так, немає в нас змоги просити пораду в минулих поколіннях, яких нема в живих або які не є загальнодоступними для діалогу, якими є ті ж самі високопосадовці. Однак, якщо ми глибше будемо спостерігати за спільним та відмінним в історії сучасної України, так ми краще зможемо готувати наших учнів до дорослого життя. Саме в тім дорослім житті вони повинні будуть чітко усвідомлювати, що вони — це громадяни України.

Для досягнення такої мети нам найбільше буде сприяти формування громадянської компетентності в ході наших уроків. Власне громадянської компетентністю є усвідомлення реалізації людського потенціалу крізь її знання, уміння та навички як в індивідуальній, так і в груповій активностях. Закладаючи в компетенцію громадянську складову, кожен із її реалізаторів матиме за мету досягнення конкретних успіхів на соціальній ниві, де першочерговими завданнями будуть:

- покращення добробуту в своїй громаді;
- геройський вчинок (подвиг) у боротьбі за український суверенітет;
- боротьба з корупціонерами та шахрайством [87, с. 5].

За таких умов успіхи у формуванні національно-патріотичної свідомості будуть належати саме вчителю в історії як під час уроків, так і поза ними. Тобто чим якісніше наші учні засвоять знання у школі про історію краю, міста чи держави, тим краще вона досягне свій рівень відповідальності за збереження України в умовах війни [72, с. 5].

Власне при розробці сучасного підходу компетенцій, який базовим в системі навчання, саме громадянська є ключовою. Основними компонентами цієї компетентності на етапі формування є певна сукупність знань, особисті переконання, емоційно-ціннісні орієнтири, емоції співпереживання та інші почуття, які сприяють індивіду в пошуках свого місця у суспільстві. Знайшовши таку позицію у соціумі, індивід зможе принести конкретну користь Батьківщині чи під час війни, чи у мирному часі [50, с. 3-4].

У громадянській компетентності часто вбачають функцію громадянського суспільства. Також, це і оптимальна платформа для ефективної взаємодії особистості, соціальної групи чи всього соціуму з державою чи усім континентом. У вужчій плані – це і вагома характеристика особистості в сучасних реаліях, яка презентує в собі складне, багаторівневе та різновекторне явище. В нашій випадку – це набір різних громадянських цінностей та якостей, які включають у себе відповідний набір правил у межах відповідальності за власні вчинки перед громадою [94, с. 19].

У старшій шкільній віці часто вбачається найбільш сприятливий час для того, щоб формувати в учнях громадянську компетентність. Саме старшокласники уже мають здатність моделювати власні потреби та засоби для їх задоволення, вміють адекватно оцінювати результат своєї діяльності та прагнуть до власної свідомої самокритики або самовиховання. На цьому етапі вони перебувають на III-му ступені повної середньої освіти. В середньому цей вік дорівнює 15 – 17 рокам і в історіографії може бути описаний як юнацький, підлітковий, старший підлітковий і т. д. Сам період є перехідним, де відповідно є чітка перехід до дорослого і відповідального життя індивіда [72, с. 5-6].

Вказаний вище період завершується фізичним дозріванням та формуванням соціальної зрілості. Цей час старшокласники сприймають теперішнє з позицій майбутніх перспектив і починають шукати свій сенс у суспільстві. Отримуючи ту чи іншу позицію серед цього суспільства, вони відповідно змінюють і свої пріоритети в житті [72, с. 6].

На цьому ж періоді життя у старшокласників є частою проблема самовизначення. Так, не кожен хоче обирати фах юриста, служити у війську, формувати свою кар'єру у медичній, соціальній сфері чи державному секторі або знаходити себе в бізнесі. За цих обставин, роль громадянської компетентності на уроках історії лише зростає. Саме її набуття нашими учнями стає тим допоміжним чинником, який відповідає задоволенню потреб старшокласниками в межах їх пошуків себе. Це полегшує завдання як їм, так і їх батькам. Саме тому громадянська компетентність є тією можливістю для власного зростання у самореалізації та самодостатності, де індивідуальні потреби можна задовільнити через кращий вибір свого майбутнього ремесла чи покликання [94, с. 5].

Основним проявом самостійності у період зростання є формування власних думок, висновків та суджень. Водночас важливо, щоб такі прагнення до самореалізації та самореалізації несли в собі потребу у комунікації з суспільством. Особливо це буде помітно при певному маркуванні індивіда у тій чи іншій соціальній категорії, де він займе свою нішу в колективі чи неформальній групі. Саме визначення місця старшокласника в таких групах згодом грає вагому роль в їх житті [61, с. 17].

Звісно, що ми як вчителі повинні застерігати учнів від того, щоб вони не долучались до сумнівних, заборонених та інших організацій, які можуть принести їм шкоду. До прикладу, ще декілька років тому ми застерігали підлітків від участі у небезпечних флешмобах на кшталт «Синього кита», «ПВК Редан», то зараз ми змушені оберігати їх від вербування ворожими спецслужбами. Особливо актуально це стало тоді, коли ці випадки почастішали в 2024 – 2025 рр. Один із них сколихнув Івано-Франківськ у березні 2025 р. [11].

Тому, щоб наші діти не стали жертвами пропаганди і вербування російськими спецслужбами, важливо збільшити увагу учнів до історії та суспільствознавчих предметів саме в старшій школі. Саме на цім періоді громадянська компетентність дає змогу збільшити учнівський кругозір та збагатити досвід учнів знаннями про процеси та явища, де можуть бути позитивні чи негативні кейси. В кожному із цих кейсів вони можуть винести потрібні для них поради перед остаточним переходом в доросле і свідоме життя [68, с. 16-17].

Саме на цім етапі відбувається формування громадянської позиції індивіда, його визначення у соціально-політичних орієнтаціях. Так само, це і можливість для формування готовності до захисту власних прав та свобод, прав інших членів суспільства, зайнятись власною чи колективною діяльністю. В таких умовах формуються як законослухняні громадяни, так і свідомі індивіди відносно свого теперішнього чи майбутнього життя [80, с. 44].

Слід також зауважити, що як зміст, так і форми навчання історії в нашій державі завжди мають потребу в модернізації. В цім випадку йде мова напрямки спрямування у формуванні індивідів в межах громадянської компетентності. До прикладу, в змісті історичної освіти повинна завжди бути ефективність трьох складових громадянської компетенції: діяльнісно-процесуальна, когнітивна та емоційно-ціннісна. З врахування таких складових, у змісті сучасної історичної освіти в школі повинен реалізовуватись на міжпредметних зв'язках через:

- розуміння абсолютно повної ціни усіх свобод прав людини як сформованої особистості та щирого патріота-державника;
- почуття власної гідності, плюралізму, гуманізму, толерантності та бути здатним на компроміси з усіма, з ким це можливо;
- лояльність до інститутів влади і водночас зберігати контроль над її діяльністю через ЗМІ та інші громадські інституції, які фокусуються на захисті прав і свобод громадян України;
- активну позицію щодо участі в громадських, державних або інших ініціативах щодо покращення простору в громаді, області чи в Україні;

- усвідомлення себе як особистості, яка здатна впливати на конкретні ситуації (пожертви на потреби Сил оборони України, пост-роздум у соцмережах, петиція на сайті Офісу Президента щодо присвоєння звання Героя України оборонцю держави прижиттєво чи посмертно і т.д.);
- критичне бачення та сприйняття тієї чи іншої соціально-політичної інформації;
- усвідомлення власних можливостей і цінностей, які мають відношення до самостійного обрання в сфері виборчого права чи будь-якого життєвого вибору;
- готовність дати собі звіт і нести відповідальність за свої рішення та їх наслідки;
- розуміння взаємозалежності інтересів індивідів, соціальних прошарків та вікових груп в суспільстві [78, с. 13].

Загалом ми бачимо, що до ключових завдань вчителя по формуванню громадянської компетентності входять поглиблення знань про обов'язки та права громадян України, чітке розмежування правди від брехні, героїко-патріотичне виховання та накопичення нашими учнями знань про геополітичні процеси в нашій державі та довкола неї.

В межах структури досліджуваної компетентності кожна із складових має свою роль в реалізації тієї чи іншої функції. До прикладу, когнітивна складова є важливою з тих обставин, що під кожную із тем уроку з історії треба визначити перелік понятійного апарату, який є громадянознавчим. Саме через терміни та інші визначення буде реалізовуватись даний компонент всієї компетенції [79, с. 37].

На наш погляд, при вивченні теми про президентство Віктора Ющенка (2005 – 2010) такими термінами будуть революція, Помаранчева революція, демократія, опозиція, громадянське суспільство, зміни, реформи та ін. Будуть також дотичними до цієї теми і поняття про НАТО, Європейський союз, фінансову кризу 2008 р., газові війни з рф і т. д.

Ведучи мову про завдання ціннісного компоненту зауважимо, що він реалізовується через вплив на емоційну атмосферу серед учнів в ході уроків. До

складу цього компоненту входять уміння аналізу і отримання інформації щодо соціальних явищ та процесів на основі перевірених джерел, уміння використати критичне мислення, моніторинг проблем і їх вирішення у соціумі, аргументування власних думок стосовно політики, стану економіки, зовнішніх відносин, наболілих соціальних проблем сьогодення або минулого, вести конструктивну дискусію і доводити свою позицію в ході дебатів, працювати в колективі чи невеличкій групі осіб та ін. [67, с. 133].

Під час підготовки до уроку в школі, ми як вчителі повинні визначити та знати для себе наступне. По-перше, яка зі складових громадянської компетентності є найбільш підходящою під тему та зміст заняття. По-друге, потрібно визначити перелік тих завдань, які найкраще дадуть можливість сформувати необхідний для роботи компонент. По-третє, ми маємо обрати той метод чи технологію, яка рекомендується для формування тієї чи іншої складової громадянської компетентності. Водночас основною формою організації навчання, щоб реалізувати складові громадянської компетентності залишається урок. В нім дотримуються принципи послідовності та безперервності. Також, для реалізації компетенції можна застосувати нетрадиційні типи уроків, в тому числі уроки-екскурсії, практичні уроки, уроки-ігри, уроки-подорожі та ін. [97, с. 9].

Власне для того, щоб реалізувати поставлену нами мету, найкраще буде застосувати інтерактивні технології (групова робота, реконструкція життєвих ситуацій, спільне вирішення поставлених завдань в групі), ігрові технології (сніжний ком, ділова гра, чиста дошка, дебати), технології розвиваючого навчання (контент-аналіз, аналіз джерельної бази, метод асоціацій, опорні слова) або ж технології по розвитку критичного мислення (сенкани, кросворди, вірні чи невірні твердження і т.д.) Тут також доречні будуть і можливості проєктного навчання, де діти в парі чи в групі на 3-6 учнів можуть реконструювати власне бачення проблеми під той чи інший урок або його етап [75, с. 19; 79, с. 38].

У позаурочних час такого роду проєкти можуть стати дещо більшим, ніж просто діяльність під конкретну тему. Для когось це може бути стартап, для іншого

учня чи учениці – старт історичного блогу, створення зручного додатку для координації благодійної допомоги на СОУ чи гуманітарні цілі [75, с. 19].

В цілому бачимо, що послідовне та правильне застосування кожної із складових громадянської компетентності на уроках історії дає змогу формувати в наших учнях свідомих громадян. В межах апробації методики формування громадянської компетентності виникає потреба і у створенні умов, які на практиці сприяють засвоєнню громадянських знань, цінностей та умінь. Розвиток компетентності за таких умов можливий в межах уроків з історії з наступних моментів. По-перше, якщо в навчальній програмі предмету акцентується увага на знаннях, ставленні учнів, цінностях та способах діяльності. По-друге, тут грає роль організація всього навчального процесу, яка повинна забезпечити стабільну активну громадянську позицію старшокласників через систематичну апробацію тих чи інших форм організації навчальної діяльності та шляхом використання останніх освітніх інновацій [61, с. 16].

При прагненні виховати в учнях позитивне ставлення до своїх життів та сформувати в них законослухняних громадян, ми можемо стикнутись з певними негативними факторами, які можуть вплинути на обізнаність учнів. Першочергово це можуть бути соціально-економічні проблеми, які є частим явищем в студентських родинах і які згодом стають наслідком правового нігілізму. Через політичну нестабільність через військові дії та інформаційні війни діти можуть бути вразливими до наслідків таких явищ. Одним із компонентів таких явищ є маніпулятивна, фейкова та неперевірена через офіційні ЗМІ інформація. Споживання такої інформації та її продуктів (спекулятивних відео, постів у соцмережах, статей без посилання на авторитетні джерела) може призвести до негативних наслідків [53, с. 95]. З врахування того, що після 2022 р. інформативний простір почав ще більше відчувати на собі вплив ворожих ботоферм, протидія на уроках історії їм стає ще більш вагомим.

Щоб протидіяти всім вищезгаданим викликам у суспільстві, на наш погляд слід більше зосередити уваги на розвитку критичного та креативного мислення у

старшокласників. При вдалому застосуванні на уроках історії знань, умінь, часу та ресурсу крізь призму громадянської компетентності дасть можливість формувати позитивний досвід в тих чи інших життєвих ситуаціях. Також зауважимо, що саме через можливості критичного мислення можна підвищити рівень самостійності та відповідальності наших учнів перед переходом в доросле життя. Саме діти, а не батьки все активніше беруть участь у вирішенні своєї долі, роблять конкретний вибір як в школі, так і під час переходу в доросле життя [80, с. 45].

Яким ж має бути середовище, де відбуватиметься формування громадянської компетентності? В першу чергу, це школа, яка як інституція повинна бути місцем, де учні можуть бачити справжні гідні приклади громадянської позиції. Окрім того, що ми демонструємо героїв минулого (Василь Стус, Степан Бандера, Євген Коновалець, Роман Шухевич), в наш час ми маємо пов'язувати їх з кейсами сучасності (Роман Ратушний, Георгій Гонгадзе, Сергій Притула, Сергій Стерненко, Дмитро Коцюбайло). По-друге, ми повинні пам'ятати про те, що в ході уроків чи позакласних гурткових занять, ми можемо ділитись з учнями власними смаками та вподобаннями в музиці, мистецтві чи у вітчизнянім або зарубіжнім художнім кіно. Звісно, що те як ми ділимося цими смаками не має бути як нав'язування, а скорше як спосіб поділитись особистим досвідом. Ми як вчителі в цьому випадку проявимо свою громадянську позицію, яка буде висловлена саме через вподобання, які відображають патріотизм і україноцентризм.

Звісно, що якщо говорити про кейс Віктора Ющенка, то тут одразу є як позитивні, так і негативні моменти щодо його президентства як прикладу для формування громадянської компетентності. Зокрема, якщо ми будемо розбирати його позитивні сторони як політика, то в першу чергу буде йти мова про свободу та національну ідентичність. Саме ці цінності стали ключовими під час Помаранчевої революції 2004 р. і згодом декларувались як ключові протягом всього президентства Віктора Андрійовича [99, с. 39].

Помаранчева революція є дечим більшим, ніж черговою зміною в політичній історії держави. В першу чергу це був прояв надпотужної громадянської

активності, можливостей мирного протесту і солідарності суспільства. Востаннє таке наші учні мали змогу спостерігати у липні 2025 р., коли на Майдані зібрався мирний протест на підтримку НАБУ та САП. Так, в цій короткотривалій демонстрації не було конкретного лідера. З іншого боку, люди проявили свою конкретну громадянську позицію. В цьому випадку наші учні можуть не лише порівняти ці два вкрай вагомні протести в історії України, а й знайти певну аналогію з минулим. Бо як в тім, так і у іншому випадку нація чітко закріплювала свої погляди на ситуацію в державі. Саме на прикладах таких процесів влада була змушена рахуватись з думкою свого народу, який же її обирає. В цьому випадку учні як вивчають такі процеси, так і виносять для себе приклади на майбутнє, де точно доведеться обирати конкретну сторону барикад.

Як ми уже аналізували вище, Віктор Ющенко як політичний лідер став промоутером національно-культурної розбудови України поч. ХХІ ст. Саме він утвердив сучасні нам принципи історичної пам'яті та доклав не малих зусиль до міжнародного визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу [1]. Це все є прикладами того, що лідер-державник може формувати в Україні відповідальну політику щодо ставлення до історії та національної гідності. Такі аспекти постаті президента України В. Ющенка активно сприяють вихованню учнів у дусі демократії, захисту прав людини, поваги до територіальної цілісності та відповідальності за майбутнє держави [91, с. 14].

Позитивні сторони Ющенка часто стають предметом для спекуляцій у ворожих підручниках з історії. Організацію Помаранчевої революції російські історики-пропагандисти перекладають замість свідомого українського суспільства на т.зв. «колективний Захід». В цьому ж ключі Віктор Ющенко характеризується як людина Заходу, яка через євроатлантичну інтеграцію та внутрішню політику підіграв до високого «градуса націоналізму», утискав російськомовне населення та ін. В такий спосіб ворог намагається виправдати свої злочини [58, с. 177].

З іншого боку, є і певні негативні моменти у президентстві Віктора Ющенка, які дозволяють учням формувати критичне мислення та певне розуміння недоліків

роботи демократичних інституцій у перехідних суспільствах. До прикладу, його каденцію часто асоціюють з постійною політичною напругою в суспільстві, конфліктами всередині його ж політсили та команди в секретаріаті (адміністрації) Президента України, неефективністю в низці внутрішніх реформ, втратою суспільної підтримки, яка в результаті не дала йому шансу отримати кредит довіри у вигляді другого терміну.

Тому і на прикладі усіх тих внутрішніх суперечок, які були в каденцію Ющенка ми можемо показати як відсутність консолідації суспільства, так і продемонструвати, що політичні чвари в першу чергу є перешкодою для ефективного управління державою. Також, це і привід показати, що нездатність виконати поставлені в передвиборчій програмі цілі та обіцянки може стати крахом як для президента, так і всієї його команди. Вагомо, що при обговоренні такої проблеми учні повинні розуміти, що борячись з корупцією тоді, так і особливо тепер на фоні Міндічгейту, розбудова сильного громадянського суспільства якісним чином прискорюється. Це є також і потребою показати, що схожий кейс дає можливість аналізувати політичні помилки наших лідерів, формувати в собі навички об'єктивної оцінки діям влади, розуміти межі реального виконання задуманих планів, обіцянок чи передвиборчих програм. Водночас важливо відповідально робити власний громадянський вибір [61, с. 22].

В цілому, огляд президентства Віктора Ющенка має нести в собі поєднання як позитивних, так і негативних аспектів у його каденції. Саме крізь призму огляду цих складових, учні можуть розпочати формування комплексного бачення своєї громадянської участі в демократичних процесах та ставати більш політично відповідальними. Ми як вчителі вчимо їх бачити на прикладах українських президентів, що вагомо завжди чути свій народ, виконувати поставлені перед ним обіцянки, зберігати репутаційний кредит довіри, бути готовим до непопулярних рішень та завжди вести діалог зі своїми громадянами [61, с. 96].

Отже ми бачимо, що формування громадянської компетентності на уроках історії є ключовим завданням вчителя в ході всього навчального процесу.

Вивчаючи вкрай складні сторінки минулого і в незалежності від того, яким був тоді лідер держави, учні шукають завжди для себе досвід, який може бути їм корисним. Історична освіта першочергово є запобіжником від необдуманих кроків, впливу маніпуляцій та фейків ворожої пропаганди, вербування російськими спецслужбами задля вчинення терактів і диверсій. Саме на помилках та невдачах попередніх історичних поколінь ми і показуємо, що будь-яка спроба піти проти волі народу, зрадити чи обманути його в кінцевому результаті завжди обертається реалізатору фатальним фіналом.

Як і у випадку Віктора Ющенка бачимо, що невиправдані надії народу та невиконані обіцянки, які дав у розпал Помаранчевої революції призвели до того, що народ вдруге його не обрав. Водночас вибір, який був зроблений в 2010-му р. і досі відгукується нам з 2014-го року. Помилки наше суспільство ще більше не повинно вчиняти і після 2022-го, адже чергового шансу історія українцям може як не надати, так і вони самі не зможуть його правильно використати чи зрозуміти.

Тому ми як вчителі при формуванні компетентності повинні показати, що кожен голос, кожна ініціатива чи ідея мають значення. Не тільки у виборі політичної партії чи її кандидата, а й у виборі музичних смаків, підтримці тих чи інших поглядів на історію і т.д. В цьому контексті нам важливо створювати максимальні можливості для формування в наших учнях свідомих громадян, які вміють бути рішучими і водночас здатними робити виважені кроки, критично мислити та брати відповідальність у державотворчих процесах.

РОЗДІЛ 4. Методика використання матеріалів дослідження у шкільній та позашкільній роботі вчителя

Методична складова будь-якого дослідження не є можлива без належного підбору інструментарію для тієї чи іншої теми. Проблема президенства Віктора Ющенка як лідера української нації в 2005 – 2010 рр. є вкрай ваговою для всебічного вивчення та подальшого розуміння як історичного процесу. Звісно, що для когось це будуть золоті часи української культури та інформаційної політики. Для іншої категорії людей це пам'ять про неподолані наслідки всесвітньої економічної кризи 2008 р., газові війни з росіянами, протистояння президента із прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко, крах виборчої кампанії 2010-го року та реванш донецького клану у зв'язку з перемогою Віктора Януковича.

Тема президенства Віктора Ющенка і загалом його постаті приділена доволі велика увага в українських підручниках з історії. До прикладу, в підручнику А. Галімова, О. Гісема та О. Мартинюка за 2024 р. Віктор Ющенко як політик згаданий у параграфах № 23 – 27. Водночас самому президенству окремого параграфу не виділено, оскільки тема вивчається у розрізі низки національних державотворчих процесів до гібридної війни РФ проти України [92, с. 271].

З чого спершу слід розпочати вивчення такої вкрай цікавої і вагової для розуміння теми у 11-му класі? Спершу слід в межах мотиваційного етапу розглянути рівень розуміння того, що учням взагалі відомо про Віктора Ющенка. До прикладу, це може бути ребус у вигляді мему, де учні вивчаючи добу Помаранчевої революції 2004 р. повинні будуть розгадати 5-6 ключових постатей того часу. Під шапкою можна наприклад зашифрувати Леоніда Кучму, у вигляді блондинки з косою – Юлію Тимошенко, під Віктором Ющенком можна поставити вулики чи рій бджіл, а довкола Віктора Януковича – синій галстук. Також, меми можна актуалізувати і через останню осінню кампанію Apple про новий iPhone 17, де кожен із колір смартфона в українських жартах в мережі означав конкретну політсилу із президентських виборів 2004 р. [23].

Цікавим для мотиваційного етапу буде і завдання під назвою «Заголовки з майбутнього». В нім ми можемо запропонувати учням уявити себе в ролі журналістів, які в 2013 р. готували б заголовки про події останніх 8 років в Україні (2005 – 2013). Учні повинні будуть скласти 1-2 короткі заголовки, які могли б з'явитись у популярних тоді газетах. Опісля виконання декілька учнів можуть зачитати ці заголовки і таким чином перейти до головної теми уроку [див. додаток Е].

Перед початком проведення уроку, перед учнями можна актуалізувати думку Ірини Фаріон, що Віктор Ющенко був кращим президентом України. Щоб сформулювати проблемне запитання, ми можемо дати їм вибір – погодитись чи не погодитись з думкою мовознавиці. Це необхідно як для того, щоб учні вчилися формувати власну громадянську позицію, так і розвивати у них аксіологічну компетентність. Саме вона дає змогу учням як проаналізувати позитивні та негативні сторони постаті, так і зробити конкретні підсумки про її правління. З іншого боку, це і можливість задати їм питання про те чи варто дивитись на становлення політичної нації крізь призму «рожевих окулярів». Звісно, що відповіді будуть різні, але головне – вони будуть щирими [102, с. 24].

Взагалі, дане складне питання можна як дати учням для дискусій, так і трансформувати в короткі есе. Саме крізь короткі твори-роздуми можна побачити, що найбільше впливає на учнів під час написання ними творчих завдань. Окрім цього можна зрозуміти їх рівень інтересу до політики, культури, державотворчих процесів, трендів соцмереж та й загалом усвідомлення або навпаки неповне розуміння історико-політичних процесів у державі [77, с. 56].

Власне есе є доволі популярним методом для розвитку комунікаційних навичок, дозволяє формувати критичне мислення та нестандартно дивитись на поставлені питання. Есе – це і формування самостійності, де кожен учень має можливість самовиразитись. Відносно підліткового та юнацького віку така тема є доволі актуальною. Підняти навіть політичне питання через есе – це також буде і стимул для учнів спілкуватись на складні теми без перепон [77, с. 62].

Правда перед тим як писати есе, слід запитати учнів про те, що їм взагалі відомо про Віктора Ющенка. Безумовно, що це прізвище має 100 % впізнання через перебування його носія на посаді президента України. Однак, поставивши їм саме таке питання, можна було б побачити їх рівень вразливості до політичних маніпуляцій, фейків та роботи з перевіреними джерелами інформації в мережі. Саме інформаційна гігієна є ключовою опісля фізичної безпеки в наш час. Тому окрім невеликого бліцу або мозкового штурму, можна провести і короткий інструктаж щодо інформаційної гігієни, де можна запитати про:

- яким інтернет-джерелам вони довіряють?
- де найчастіше вони читають новини?
- чи відомі їм автори тих чи інших ресурсів?
- якою є частота публікацій на веб-сайті чи каналі в соцмережі?
- чому вони найбільше довіряють тому чи іншому ЗМІ?
- хто їм порадив його переглядати, слухати або читати?
- чи подаються новини під нейтральною точкою зору або навпаки – чи з суб'єктивними коментарями до них від ведучого або автора публікації?
- чи можна до прикладу перевірити інформацію зі ЗМІ про історичну або діючу політичну постать (Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко, Петро Порошенко та ін.) через підручник і чи роблять вони так? [95, с. 75].

Для того, щоб локалізувати інформацію з підручника, веб-сайту, наукової літератури та спогадів, учні можуть в якості домашнього завдання приготувати інфографіку про обрану постать доби Віктора Ющенка. Окрім нього, це може бути коротка інфографічна довідка з основними даними або цікавими фактами про різних ключових осіб того періоду. До прикладу, перша група готуватиме інфографіку про Юлію Тимошенко, друга – про Арсенія Яценюка, третя – про Віктора Смішко, четверта – про Олександра Турчинова і т.д. Окрім основних даних з біографії, можна залишити кружечок чи інше діалогове вікно про відносини з Віктором Ющенком як главою держави, назвати посаду постаті на час президентської каденції, визначити рейтинг особи в ту добу і т.д. [69, с. 310-311].

Крізь призму інфографіки можна відобразити як порівняльну складову, так і попрацювати над основними досягненням президентської каденції Віктора Ющенка. Спершу ми можемо показати учням уже готові зображення на цю тему з інформаційного порталу «Слово і Діло». Звісно, що в умовах повномасштабної війни з'явилося значно більше аналогічних порталів і особливо у соцмережах. Це було цілком закономірним процесом, адже технології, людські таланти і потреби соціуму в оновленій інформації також відповідають запитам на велику кількість інфографіки. Однак, в нашому випадку, саме цей портал ми беремо за основу як авторитетне та перевірене джерело, яке якісно та доступно пояснює будь-яку нашу мілу в соцмережах новину. Вивчаючи досвід порталу, учні зможуть самостійно виконати певні спроби через інфографіку закріпити основні знання про тему. Водночас при описі саме президентської каденції Віктора Андрійовича, вони повинні одразу записувати як позитивні, так і негативні сторони доби, де в кінцевім результаті зробити конкретний висновок [69, с. 311].

Інфографіка у певному сенсі значно полегшує розуміння теми і на відміну від звичних порівняльних таблиць в зошитах дає змогу розвивати аксіологічну компетентність. Вона по-суті і є презентацією дизайнера (а в нашім випадку учнів) свого бачення тієї чи іншої події [74, с. 67]. Ключовим моментом при створенні будь-якої інфографіки, в тому числі за темою нашого дослідження буде чітке дотримання інформаційної точності при створення інфографічного продукту. Подана інформація може бути звірена як через підручник з історії, так і через будь-яке інше авторитетне джерело [74, с. 68].

Окрім активного розвитку громадянської, аксіологічної та інформаційної компетентностей, створена учнями інфографіка може посприяти і формуванню навичок економічної компетентності. З врахування того, Віктор Ющенко був як головою Нацбанку, так і прем'єр-міністром та президентом України, учні можуть сформувати одну або три різні інфографіки на тему стану економіки в добу перебування діяча на тому чи іншому посту. Опісля презентації постерів відбутись дискусія, яку можна також підсумувати інфографікою [69, с. 312].

Оскільки обговорення та дискусії є часто конструктивними і можуть в подальшому стати корисним досвідом в майбутнім житті, слід проводити з учнями дебати по обраній нами темі. З врахування того, що проблема президенства Віктора Ющенка та й загалом його постаті є доволі популярною і добре вивчається в 11-му класі, попередньо тем для дебатів може бути декілька. Найбільш оптимальними в контексті вивчення президентства Віктора Ющенка можуть бути такі теми як:

— «Чи був Віктор Ющенко успішним президентом України?», «Помаранчева революція: злам епохи чи втрачені можливості?»»,

— «Чи була доцільною політика Ющенка щодо визнання Голодомору геноцидом?»»,

— «Курс на НАТО: стратегічно правильний чи передчасний крок?»»,

— «Роль Ющенка в утвердженні української ідентичності: позитив чи надмірний акцент?»»,

— «Чи могли Ющенко і Тимошенко уникнути конфлікту?»».

Взявши до увагу тему «Чи був Віктор Ющенко успішним президентом України?», слід враховувати наступне. По-перше, клас слід поділити на тих, що матимуть позицію «За» і на тих, що будуть мати позицію «Проти» [93, с. 45]. На нашу думку у позиції «За» будуть такі аргументи як:

— демократизація суспільно-політичного життя опісля Помаранчевої революції (2004), в тому числі конституційна реформа щодо принципів управління державою;

— суттєві покращання у сфері свободи слова;

— найпослідовніше декларування євроатлантичного курсу України;

— піднесення уваги до теми Голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу в добу радянської окупації;

— розвиток українських культурно-історичних проєктів в галузі культури (відбудова гетьманських столиць, переосмислення ролі УПА, ОУН, Івана Мазепи, Степана Бандери, Симона Петлюри, Голодомору і т.д.).

В тих, хто займе позицію «Проти», то основні контраргументи будуть наступні:

- політична нестабільність в добу каденції Віктора Ющенка та внутрішні конфлікти (Ющенко – Тимошенко);
- падіння політичного рейтингу Віктора Андрійовича як глави держави та недовіра до нього з боку електорату;
- невирішені наслідки економічної кризи та повені 2008 рр.;
- недостатня результативність внутрішніх реформ.

Для того, щоб учні могли ефективно взаємодіяти між собою під час дебатів, їм можна попередньо надати для ознайомлення матеріали «Радіо Свобода» [41-43] про цей період.

Другою темою для дебатів може стати «Помаранчева революція: злам епохи чи втрачені можливості?». Тут уже команди діляться на «Злам епохи» та на «Втрачені можливості». Орієнтовними аргументами команди «Злам епохи» будуть приблизно як:

- встановлення нової політичної культури;
- початок формування громадянського суспільства як активного актора у внутрішніх та зовнішніх зносинах держави;
- захист права на вибір та чесні вибори в Україні.

У команди, яка візьме позицію «Втрачених можливостей», аргументація щодо своїх думок буде базуватись на тому, що в той період були:

- внутрішньополітичні суперечки, які вичерпали кредит довіри з боку населення;
- нереалізовані очікування українського суспільства;
- подальше розчарування Віктором Ющенком відкрило шлях для реваншу його конкуренту Віктору Януковичу.

Звісно, що така тема для дебатів може викликати жваву дискусію, яка може бути доволі важкою та емоційною. Тим не менш, учні повинні бути спокійними, зберігати рівновагу та повагу до опонента протягом ходу дебатів [93, с. 48].

Третьою темою для дебатів може бути така як «Чи була доцільною політика Ющенко щодо визнання Голодомору геноцидом?». Тут учні розділяться на команди «Так» та «Ні». До прикладу, в команди «Так» аргументи будуть стосуватись історичної справедливості, консолідації української нації, посилення вагомості історичної пам'яті та міжнародної підтримки Заходу. У команди «Ні» контраргументи переважно стосуватимуться:

- проблем загострення відносин з росіянами;
- вони будуть апелювати до того, що ця тема стала радше політичним інструментом;
- невідповідності соціально-економічним пріоритетам населення під час і опісля наслідків економічної кризи 2008 р.

Звісно, що і тут ми повинні попередньо домовитись, що між опонентами не буде переходу меж та правил. Їх доказова база в аргументах повинна бути чіткою, позбавленою фейків та маніпуляцій. Діти повинні чітко усвідомлювати, що кожне із тверджень, яке буде закріплене в дебатах, може згодом стати і для них доволі корисним соціальним досвідом. Особливо це може відкритись і не лише на темі довкола особистості Віктора Ющенко. Тут може бути і більш глобальна тема на кшталт озброєння вчителів у школах в умовах військового стану [93, с. 55].

Четвертою темою для дебатів може стати «Курс на НАТО: стратегічно правильний чи передчасний крок?». Подібно до вищеописаних алгоритмів, клас ми поділимо на команди — «Правильний крок» та «Неправильний крок». Щодо команди «Правильний», то її аргументи будуть стосуватись:

- гарантій безпеки для України за ст. 5 статуту про НАТО;
- виходу з під російської зони впливу;
- Шансів для суттєвої модернізації сил оборони та безпеки України.

Команда, яка буде аргументувати до «Передчасності» апелюватиме до:

- низької підтримки населення цих ідей в 2005 – 2009 рр.;
- опору з боку опозиційних сил;
- ризику російського вторгнення після війни в Грузії в 2008 р.

П'ятою темою для дебатів може бути «Роль Ющенка в утвердженні української ідентичності: позитив чи надмірний акцент?» Перша група буде мати назву «Позитив», друга — «Надмірний акцент». Зокрема, в групи «Позитив» будуть аргументи, які будуть базуватися на:

- розвитку національної пам'яті;
- популяризації української мови і культури;
- повернення історичних постатей в національну ідентичність (Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Степан Бандера, Іван Мазепа і т.д.).

В групи «Надмірний акцент» будуть орієнтовно такі контраргументи:

- соціально-економічні питання перебували в повному занедбанні;
- окрема частина суспільства сприймала кроки Ющенка в національній культурі як політичний символізм без практичного сенсу.

Найбільш складною та водночас найцікавішою темою для дебатів по нашій темі можна вважати проблему «Чи могли Ющенко і Тимошенко уникнути конфлікту?» Перша команда з позицією «Так» буде наполягати на тому, що конфлікту можна було уникнути за умов:

- узгодженості команд обох лідерів, які разом могли б реалізувати низку важливих внутрішніх реформ;
- внутрішнього компромісу, який міг би зберегти кредит довіри серед українського суспільства.

Позиції у команди, яка буде мати назву «Ні» будуть базуватись на:

- ідеологічних та особистих розбіжностях, які були вкрай глибокими;
- боротьба за політичні ресурси була неминучою;
- нерозділені сфери впливу опісля Помаранчевої революції.

Які є найбільш оптимальні формати роботи для дебатів? По-перше, це можуть бути парламентські дебати, де клас поділиться на дві команди – уряд та опозицію. Другим варіантом може бути метод «Акваріум», де суперечка буде в центрі, а решта класу буде спостерігати і ставити свої запитання. Доречно було б спробувати дебати у формі рольової гри на кшталт ток-шоу [93, с. 61].

Не менш корисним є і метод «Зміни позицію». В ході нього учні зможуть ефективно наводити аргументу протилежній точці зору. Попередньо учні можуть поставити будь-яке із запропонованих запитань, обговорити його та дати чіткі тайм-коди. Головне, як і писалось вище, щоб кожна з позицій не переходила на особистості, мала чітку аргументацію та у випадку якщо не буде компромісу між сторонами, вони можуть посилатись на брак інформації по темі [96, с. 64-65].

Дискусійна панель може стосуватись не лише виключно постаті Віктора Андрійовича та його президентської каденції. Можна також провести історичні паралелі з його попередниками (Л. Кравчук, Л. Кучма), так і його наступниками (В. Янукович, П. Порошенко, В. Зеленський). Тут слід виділити слабкі та сильні сторони цих президентів, їх переваги та недоліки для того, щоб глибше зрозуміти яка потрібна нашій нації президентська модель. Найкраще в цьому випадку було, щоб учні чи на уроках історії, чи під час виконання домашніх завдань приготували інтелект-карту з еволюцією інституту президенства в Україні. Також, вони можуть простежити і основні цілі, передумови, причини, хід основних подій та наслідки Революції на Граніті (1990), Помаранчевої Революції (2004), Революції Гідності (2013 – 2014) та Протести проти підписання законопроєкту № 12414 в липні 2025 р. щодо ліквідації НАБУ та САП.

На нашу думку, за рахунок огляду таких інтелект-карт, учні побачать, що конкретні демократичні цінності та право вибору закріпились саме за доби Помаранчевої революції 2004 р. З іншого боку, учні можуть зауважити, що як тільки лідери Майдану 2004 та 2013-2014 рр. не дотримувались своїх обіцянок, на виборах 2010 та 2019 рр. перемагали реваншисти або альтернативні сили [6].

Що власне може дати така карта для наших учнів і нас зокрема? По-перше, діти через графічний спосіб у ході самостійного виконання завдання краще засвоять тему. По-друге, вони глибше вникнуть в тонкощі геополітичних та громадсько-політичних процесів в Україні і довкола неї. Найкращими програмами для створення таких інтелект-карт на думку В. Грінченка слід вважати «Canva», «Gliffy», «Bubl.us», «Mindmeister» та «Coggle» [57, с. 166].

Оскільки наші учні уже не будуть тими, хто народився за каденції Віктора Ющенка і не матиме про нього згадок як президента, в нагоді стає усна історія. Для кращого занурення в тему, учням стануть в нагоді матеріали ЗМІ доби Ющенка. В них учні краще зрозуміють епоху, відкриють для себе раніше невідомі факти та зможуть краще робити висновки про її переваги чи недоліки. Поряд з цим, більш цікавим було б для них провести запис живих спогадів про події Помаранчевої революції, каденцію Віктора Андрійовича та про його постать в історії у своїх рідних і близьких. Саме у пам'яті батьків, бабусь, матерів та дідусів наших учнів найбільше закарбувались моменти їх юності, середніх років та соціальної зрілості. Звісно, що в окремих випадках в батьків наших учнів могла завершуватись не молодість чи юність, а власне дитячий етап. Тому і запис таких спогадів буде цікавою для них позакласною роботою.

Записи про Помаранчеву революцію 2004 р. будуть доволі хорошим кейсом в рамках польової позакласної роботи. В межах позакласного гуртка це і додаткова можливість для поповнення матеріалів фондів шкільного музею. Сам запис цих спогадів допоможе зафіксувати погляд на ці події як на закріплення національної ідентичності України, захист її гідності та демократичних цінностей. Серед запитань, які діти можуть поставити рідним можуть бути орієнтовно такі:

- Що впливає на збереження чи втрату національної ідентичності?
- Що найбільше їм запам'яталось з часів Помаранчевої революції?
- Віктор Ющенко як президент виправдав надії нації чи скорше нація не до кінця розуміє його роль в історії? [101, с. 68 – 69].

Усна історія є доволі цікавим та продуктивним кейсом для того, щоб побачити як учні готові в будь-який шукати матеріал по темі уроку. Перед ними відкриваються як можливості глибше дослідити свій рід, так і побачити його місце в українській історії. Саме через олюднення української історії можна краще зрозуміти будь-який часовий процес, дати йому суб'єктивну думку та оцінити повторні ризики революцій в Україні чи інших масових акцій протесту. Особливо це є актуально опісля подій довкола НАБУ та САП в 2025 р.

Не слід забувати і про можливості соціальних мереж. Зважаючи на ріст популярності різних блогів та популярних сторінок на історичну тематику в цілому, спільно з учнями можна спробувати створити блог про добу Ющенка. Попередньо для цього можна обрати найбільш гнучку платформу (Instagram, TikTok або X (колишній Twitter) або розподілити клас на три команди за створенням блогу у кожній із цих соцмереж. Задля того, щоб команди могли між собою конкурувати, вони можуть назвати ці блоги по різному, розподілити попередньо між собою робочі обов'язки (контент-мейкер, редактор відеороликів, фотограф, текстовий редактор, таргет-менеджер і т.д.) [103].

За основу для створення блогу про президентство Віктора Ющенка слід взяти рейтингові блог у провідних соцмережах. Окрім вивчення їх досвіду охоплення аудиторії, оформлення публікації та взаємодії з підписниками, учні можуть навчитись бути більш відкритими і шукати для себе ідей поза межами власного оточення. З іншого боку, блоги – це також інструмент для культурної контрпропаганди в умовах діючої війни. Саме через поширення правди, протидії фейкам та маніпуляціям ми як вчителі оберігаємо їх впливу російських спецслужб. Як і було сказано в попередньому розділі – саме чітка громадянська позиція учня і є зброєю у боротьбі з ворогом, який стабільно вербує дітей для вчинення актів диверсії та саботажу в нашій тилу.

В цілому, розгляд історичної постаті в межах пропонованих нами методів потрібної робити під об'єктивним кутом. Учень має вміти не лише створювати контент для вищевказаних блогів, а й попередньо ретельно аналізувати свої джерела інформації. Навіть на того ж Віктора Ющенка ми завжди повинні дивитись з різних точок зору. В учнів повинна вибудовуватись чітка різнопланова оцінка постаті, яка дозволить уникнути суб'єктивізму і формувати власні критичні судження. Це ще більше сприятиме їх самостійності, не буде наштовхувати до помилкових суджень і збереже активний інтерес до історії в цілому. Головне, щоб при створенні блогу учні проявляли максимум креативності та вміли подавати сухі факти з інтересом для будь-якої аудиторії [71, с. 60].

Окрім того, що учні засвоюють під час цієї теми низку навичок громадянської, інформаційної та аксіологічної компетентностей, не слід забувати і про економічну (підприємницьку). Крізь призму цієї компетенції учні можуть спробувати опрацювати тему президентства Віктора Ющенка як мінімум через декілька доволі ефективних методів. Перший із них – це аналіз економічних діаграм, де перший графік буде презентувати динаміку росту і падіння ВВП, а другий буде відображенням рівня інфляції в 2005 – 2010 рр. В ході аналізу цих діаграм учні повинні будуть назвати два періоди падіння ВВП, пояснити основні причини (криза 2008 р. зокрема) та сформулювати висновок [104, с. 31].

Доволі цікавим для учнів буде завдання «Мій бюджет під час кризи». В нім ми можемо запропонувати учням змодельовати ситуацію, де вони будуть пересічною українською родиною зразка 2009 р. Тут вони повинні будуть схематично сформувати свій сімейний бюджет з переліком витрат (комунальні послуги, їжа, розваги, транспорт, освіта). Учні в парі (таких пар можна сформувати за різними бюджетами за зразками каденції Ющенка 3 – 7 в залежності від учнів в класі – І. Ж.) опрацьовують попередню суму і обирають статті витрат, які вони б скоротили. В кінцевому підсумку кожна умовна родина показує як вони планували б витратити бюджет в 2009 р. Окрім того, що вони мають показати основний список витрат та оптимізацію статей бюджету, вони попередньо можуть ознайомитись із цінами на основні товари через матеріали ЗМІ та інших сайтів тієї доби. Опісля продемонстрованих бюджетів родин зразка 2009 р., учні можуть дати різні відповіді на запитання на кшталт – Як економічна ситуація впливає на побут пересічних громадян? [див. додаток Е].

Додатково при обговоренні учнями бюджету та їх потенційних витрат в 2009 р., вони можуть також і глибше оглянути наслідки економічної кризи 2008 р. З одного боку, одна група може підготувати мультимедійну презентацію, інша короткий відеоролик, третя – інфографіку. Демонструючи цей кейс, учні продемонструють як саме вони засвоїли тему, з чим асоціюється в них епоха Віктора Ющенка, чого не слід повторювати з неї в нашій економіці зараз.

З врахування того, що останніми роками Віктор Андрійович став більш доступним для молоді, учні можуть спробувати себе у записі подкасту. Так, подібно до проєкту «Комік+історик» в дітей не буде змоги записати такий випуск саме з президентом Ющенком [див. додаток Д]. З іншого боку, проговорити таку тему як його президентство – вони якраз і можуть. Для цього потрібно буде, щоб один учень чи учениця були в ролі ведучого, а його співбесідник/співбесідниця – в ролі запрошеного для програми експерта (політолога, свідка подій, журналіста і т.д.). Ведучий та запрошений експерт можуть обговорити як постать Віктора Андрійовича в українській історії, так і в цілому його президенство.

Перед створенням подкасту, учням слід обрати формат – відео чи аудіо. Звісно, що в ідеалі можна було б зробити два варіанти, але все буде залежати від часу, який буде в учнів на запис подкасту. З врахування того, що уроки займають не довше 45 хв, прослуховування цих подкастів можна провести в рамках гурткових занять чи під час позакласних заходів. Окрім того, що буде обрана тема, розроблено перелік питань і приблизних відповідей, учні також мають обрати і оптимальний хронометраж. На думку спеціалістів, він не має займати довше 8 – 12 хв. В окремих випадках можна і до 15 хв, але все залежить від записаного учнями матеріалу. Найбільш оптимальним часом для створення буде від 3 – 4 днів до 1 тижня. Самі ж подкасти не мають бути переобтяжені фактами, цифрами чи думками. В першу чергу – це короткі новели, де співбесідники утримують напруту, інтригу та наприкінці подкасту виводять слухачів на найбільш неочікуваний висновок [100, с. 29].

Окрім презентації подкасту для класу та нас як вчителів, учні можуть піти ще далі. Публікуючи свій контент на рейтингових платформах, вони побачать:

- яким є рівень інтересу суспільства до історії та сучасних подій?
- як реагують люди в соцмережах на схожий контент і якими є відгуки на нього — позитивним чи негативними?
- чи є в них мотивація продовжувати створювати схожий контент і чи цікава їм така тематика в цілому? [100, с. 28 – 29].

Отже ми бачимо, що методика вивчення президентства Віктора Ющенка і в цілому ролі цього лідера в історії є багатою на методи та прийоми. Це є однією з найбільш цікавих і водночас непростих тем в 11-му класі з історії України. Її добре учні знають завдяки численним мемам, жартам в соцмережах і завдяки численним розповідям рідних про цю епоху. Окрім того, що вона є переломна, учні також засвоюють для себе навички завжди відстоювати свою громадянську позицію, добиватись від влади недопущення сваволі та різких розворотів в бік ворожої росії чи іншого агресора. В цім плані вагомо, щоб учні мали розуміння того, що Віктор Андрійович – це не мем чи персонаж з хроніки новин, а постать, яка заклала фундамент для формування громадянського суспільства.

Наші уроки – це можливості для учнів знайти себе як автори інфографіки, подкастів, контент-мейкерів, журналістів чи політологів. Ця вкрай вагома тема і власне постать Віктора Андрійовича може спонукати їх до того, щоб глибше розуміти роль культури та зовнішніх інтересів в житті людини. З іншого боку, ця тема показує, що економіка є основним рушієм держави і без врахування проблем в ній, будь-який лідер з кумира нації може вимушено піти з політики.

ВИСНОВКИ

Отже, в межах проведеного авторкою дослідження вдалось дійти до наступного висновку. По-перше, Віктор Андрійович Ющенко є в першу чергу дуже потужним економістом, який пройшов всі ранги в цій системі – від бухгалтера в колгоспі і до очільника Нацбанку в 1993 – 1999 рр. По-друге, Віктор Ющенко у період політичного протистояння різновекторних партій та економічних груп, здавалося був людиною нейтральною і без політичних амбіцій, не викликав занепокоєння, а радше подив щодо його кандидатури на посаду глави уряду. Виходячи з викладеного можемо підсумувати, що президентство Віктора Ющенка мало як негативні так і позитивні наслідки для країни.

До негативних, зокрема, можемо віднести: втрату довіри та об'єднання народу з політичними елітами під час Помаранчевої революції; непорозуміння та протистояння між президентом та парламентом, що зупиняло проведення реформ та блокувало ефективне керівництво країною; не доведення до логічного завершення розпочатих реформ та невиконання більшості обіцянок; провал кадрової політики. При цьому варто зазначити, що крім суб'єктивних причин невдалої політики, як до прикладу «холодна війна» з парламентом чи втрата колишніх соратників, були і об'єктивні обставини. Зокрема: час президентства Ющенка припав на початок дії оновленої Конституції України, у якій були значно послаблені повноваження президента та посилена роль парламенту, а також значні руйнівні наслідки мала світова економічна криза 2008-2009 рр.

Підкреслено, що демократичні зміни у країні закріпилися у «Ющенковий» період; свобода слова була нечуваною і вже ніхто не зміг її зупинити; соціальна політика та економічні перетворення дали людям не лише нові робочі місця та захист від бідності, а й створили новий «середній» клас підприємців, які повірили у власні сили, підвищилися соціальні стандарти – громадяни вийшли на новий рівень життя, відчули упевненість у завтрашньому дні, активно приймали участь у соціальному, політичному та суспільному житті країни.

Україна вийшла на міжнародну арену не як частина пострадянського простору, а як самостійна держава, яка має власну історію, культуру, традиції, економічний потенціал, політику, яка заявила про свій Європейський курс. У світі нас нарешті почали розрізняти з росією, ми отримали власне політичне обличчя. І найголовніше: саме тоді у вирі дискусії про мову, про історію, про те чи потрібне нам НАТО, про те, яке місце в історичній пам'яті займають Бандера та Шухевич – загартувалася новітня українська нація, яка нині чинить опір агресору, боронить демократичні та загальнолюдські цінності, захищаючи надійним щитом не лише Європу, а у увесь світ. Події в Україні ще й досі розставляють крапки над «і» у дискусії про роль Ющенка та наслідки його політичної та державної діяльності.

Окрім того, Віктор Андрійович увійшов в історію незалежної України не лише як перший президент демократ, а як президент – українофіл. Він не лише невтомно повторював, що громадяни України мають знати історію своєї країни та свого народу і мають шанувати демократичні цінності. Ющенко закликав усіх своїх, зокрема, і своїх опонентів до широкої суспільної дискусії. Однак, на думку критиків, він реально нічого не зробив для об'єднання національно-демократичних сил, для подолання штучного поділу країни на Схід та Захід.

Це мало негативні наслідки не лише для політичної кар'єри самого Ющенка, але й для подальшої долі України. До прикладу, публічна конфронтація Ющенко – Тимошенко не лише привела до перемоги Януковича на наступних виборах, але й нівелювала здобутий Майданом (помаранчевою революцією) міжнародний імідж України. Про це говорили не лише противники Віктора Ющенка але і його, колишні близькі соратники. Безперечно, що Ющенко хотів багато зробити, мав реальні плани і люди йому повірили, прийшли на Майдан. Він повернув Україні її вкрадену історію, перекручене минуле, проте обіцяне покращення життя не стало реально відчутним. Ймовірно. Саме тому через п'ять років на виборах за нього проголосували менше шести відсотків виборців. Зважаючи на результат, так і позиції у суспільстві, Віктор Андрійович повністю пішов з політики у громадсько-культурний сектор, де є він і зараз.

В ході написання цього дослідження було з'ясовано, що громадянська компетентність є ключовою у навчально-виховному процесі та у викладанні історії в школі. Саме вона формує в наших дітях героїко-патріотичні почуття, дає змогу по-справжньому дати оцінку історичному минулому так, щоб не повторити його помилки в майбутньому. Поряд з цим, саме це історичне минуле є і хорошим вчителем там, де той чи інший кейс успішно реалізувався. Крізь призму обраної компетентності бачимо, що життєвий і політичний приклад Віктора Ющенка – це постійний шлях до обраної мети, долаття вкрай складних перешкод, де є як злети, так і падіння. Кожну свою поразку діти повинні перетворювати у ще один крок до більш значимої перемоги у своєму житті.

У прикладі президентства Віктора Ющенка можна побачити, що саме його чітка позиція під час Помаранчевої революції 2004 р. дала поштовх до закладення ключових основ для справжнього громадянського суспільства. Так, в окремих моментах воно і досі формується. Однак, саме через ті принципи демократизму, які почали закріплюватись у вимогах протестуючих бачимо, що право вибору, право на обрання народом зовнішньополітичного курсу, ми і зараз живемо без диктатури. Звісно, що оглядаючись на події 2013 – 2014 рр. можна побачити, що за жодних обставин не слід допускати до влади реваншистів. Тому й на прикладі Віктора Ющенка учні бачать, що треба вміти як шукати компроміси між різними вертикалями влади, долати будь-які міжусобиці та попри незгоду з різними поглядами на державне управління, в жодному випадку не зраджувати інтересам українського народу і держави України.

Формуючись як громадяни, які пам'ятатимуть чин Помаранчевої Революції 2004 року, Революції Гідності 2013 – 2014 рр., Героїв АТО та ООС (2014 – 2021) та сучасних Гераклів часів повномасштабної війни (2022 – н. ч.), вони завжди будуть готові до подвигів та праці для добробуту Батьківщини. Так, в добу, коли ще панує корупція, кумівство та сваволя в судах, дітям інколи нелегко стає пояснювати чому теорія розходиться з практикою. Однак, ми як вчителі і покликані для того, щоб через громадянську компетентність виховувати в них борців за справедливість.

Пропонована в нашій роботі методика роботи з обраною для дослідження темою президентської каденції Віктора Андрійовича дозволяє всебічно проаналізувати його постать в навчальному процесі у школі. Окрім того, що при вивченні теми діти чітко формуються як свідомі українські громадяни, вони також вчаться протидіяти ворожій пропаганді, уважно аналізувати економічну ситуацію в державі, оцінювати ризики реваншизму в Україні, формуються як оратори та активні учасники публічних дискусій. В певній мірі ми показуємо, що окрім звичних аналізів текстів, бліц-опитувань чи обговорень складних питань, учні можуть відкривати в собі навички OSINT-аналізу, журналістів, політологів, психологів, правоохоронців та юристів.

В межах пошуків методичного інструментарію велика увага була виділена дебатам як найбільш ефективній платформі для глибшого розуміння епохи Віктора Ющенка. Поділ учнів на дві протилежні команди в рамках 6 пропонованих тем дозволить побачити як переваги, так і недоліки його президентства. Учні зможуть належним чином дати оцінку його ролі в українській історії, спробувати побачити альтернативний хід історичним подіям, змодельовати історичне майбутнє, покласти незручні запитання владі через соцмережі або створити блог, щоб знайти своїх однодумців поза межами населеного пункту.

З'ясовано, що подкасти є найбільш оптимальним методом для обговорення історичних подій, який не займає багато часу і може бути виконаний невеликою групою учнів. Це може бути як один із етапів домашнього завдання, так і окремий проєкт, який може перерости в професійну самореалізацію. Важливо, щоб ми як вчителі ніколи не відмовляли учням в порадах щодо ведення історичних блогів, наводили успішні історичні кейси в соцмережах та мали змогу пишатись їх здобуткам як блогерам. Звісно, що в умовах жорсткої конкуренції в соцмережах між блогерами та блогами в цілому, буде вкрай важко знайти свою цільову аудиторію в достатній кількості. Тим не менш, першими глядачами та слухачами наших учнів будемо як ми, так їх рідні та близькі. Будемо вірити, що і тема президентства Віктора Ющенка стане одним із перших випусків такого проєкту

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Урядові документи

1. Визнання Голодомору актом геноциду в світі. Музей Голодомору, URL: <https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-v-sviti-holodomoru-aktom-henotsydu/> (дата звернення – 21. 10. 2025).
2. Основні показники ринку праці (річні дані). *Укрдержстат*, 2007. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm (дата звернення – 21. 10. 2025).
3. Програма Президента України Віктора Ющенка «10 кроків назустріч людям. 2005-2009 роки». Сайт Офісу Президента України, URL: <http://www.president.gov.ua/docs/10kroktiv.pdf> (дата звернення – 29.09.2025).
4. Указ Президента України від 15.01.2007 № 15/2007 Про вшанування пам'яті Героїв Крут. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/2007> (дата звернення – 11.11.2025).

II. Матеріали електронних ЗМІ

5. Батько Віктора Ющенка співпрацював з бандерівцями, — історик. *Zahid. Net: Суспільство*, 24 грудня 2010. URL: https://zaxid.net/batko_viktora_yushhenka_spivpratsyuvav_z_banderivtsyami_istorik_n1119347 (дата звернення – 28.07.2025).
6. Біляченко Ю. Сизоненко А. Тарас Стецьків: «Крах Росії відбудеться дуже несподівано, коли цього ніхто не чекає і не прогнозує». *LB*, 21 листопада 2025. URL: https://lb.ua/news/2025/11/21/708036_taras_stetskiv_krah_rosiyi.html (дата звернення – 21. 11. 2025).
7. Бойцун М. Причини української кризи. *Спільне*, 15 березня 2016. URL: <https://commons.com.ua/uk/prichini-ukrayinskoyi-krizi/> (дата звернення – 11. 10. 2025).
8. Величко О. Віктор Ющенко. *Знаки*, 18 червня 2024. URL: <https://znaki.fm/uk/persons/viktor-yushenko/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

9. Віктор Ющенко: Отруєння, зустрічі з Путіним, чому обрав прем'єром Януковича? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A8l9YQp1tiw> (дата звернення – 11. 10. 2025).

10. Вінокуров Ярослав. Як змінилася економіка за 30 років незалежності. *ЄП*, 23 серпня 2021. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2021/08/23/677115/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

11. Водницька Г. Вибухи у Франківську готували два підлітки на замовлення спецслужб РФ — СБУ. *Суспільне Івано-Франківськ*, 12 березня 2025. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/968973-vibuhi-u-frankivsku-gotuvali-dva-pidlitki-na-zamovlenna-specsluzb-rf-sbu/> (дата звернення – 30.03.2025).

12. Ганський О. Президентські «гойдалки»: економісти назвали найкращі і найгірші роки для розвитку України. *Україна Молода*, 15 січня 2021. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3683/159/153607/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

13. Горбунова О. 1999-2000: другий термін Президента Леоніда Кучми та «оксамитова революція» в парламенті. *Голос*, URL: <https://www.golos.com.ua/article/108976> (дата звернення – 11. 10. 2025).

14. Горлач П. Віктора Ющенка відзначили медаллю Гарета Джонса за поширення правди про Голодомор. *Суспільне*, 21 грудня 2023. URL: <https://suspilne.media/culture/644618-eksprezidenta-viktora-usenka-vidznacili-medallu-gareta-dzonsa-za-posirennja-pravdi-pro-golodomor/> (дата звернення – 11. 10. 2025).

15. Документи КГБ свідчать: вчитель Андрій Ющенко співпрацював з ОУН. *ІІІ*, 17 грудня 2010. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/4d0b64a740dbd/> (дата звернення – 28.07.2025).

16. Досліджує історію та опікується музеями. Де зараз лідер Помаранчевої революції Віктор Ющенко. *РБК-Україна*, 16 червня 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/doslidzhue-istoriyu-ta-opikuetsya-muzeyami-1718378189.html> (дата звернення – 11. 10. 2025).

17. Заборін Д. Армія України: від народження до народження. Як змінювалися ЗСУ протягом 30 років незалежності. *Mind*, 2023. URL:

<https://mind.ua/publications/20231882-armiya-ukrayini-vid-narodzhennya-do-narodzhennya> (дата звернення – 21. 10. 2025).

18. Кордони 1991-го року не допоможуть? Інтерв'ю з Віктором Ющенком! Формулу Перемоги для України. Апостроф TV, 19 вересня 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rmfW67-gqo4> (дата звернення – 21. 10. 2025).

19. Королюк В. Віктор Ющенко: сходження на Голгофу. Голос України, 21 жовтня 2010. URL: <https://www.golos.com.ua/article/125944> (дата звернення – 21. 10. 2025).

20. Костюченко А. 25 ключових обіцянок незалежної України. Віктор Ющенко. Аналітичний портал Слово і діло, 19 серпня 2016. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/08/19/statija/polityka/25-klyuchovykh-obicyanok-nezalezhnoyi-ukrayiny.-viktor-yushhenko> (дата звернення – 21. 10. 2025).

21. Луценко Ю. Ющенко – так! Історична Правда, 4 липня 2024. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2024/07/4/164080/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

22. Марусик Т. Мовна політика часів Президента Ющенка. Радіо Свобода, 8 вересня 2011. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24315987.html> (дата звернення – 21. 10. 2025).

23. Меми про новий iPhone 17: в мережі сміються над колаборацією Ющенка та Apple. Lux FM, 17 вересня 2025. URL: https://fun.lux.fm/memi-pro-novij-iphone-17-v-merezhi-smiyutsya-nad-kolaboraciyeu-yushchenka-ta-apple_n196657 (дата звернення – 21. 11. 2025).

24. Мороз А. Автор Тризубу для Батьківщини-Мати: Не люблю, щоб замість одного пам'ятника ставили інший. Інформатор, 17 серпня 2023. URL: <https://informator.ua/uk/avtor-trizubu-dlya-batktivshchini-mati-radyansku-simvoliku-treba-bulo-zaminiti-shche-v-1992-mu> (дата звернення – 21. 10. 2025).

25. Ніж, діоксин, яйця та зеленка. Чим намагалися скалічити українських президентів. Главком, 1 вересня 2021. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/nizh->

dioksin-yaycya-i-zelenka-chim-namagalisya-skalichiti-ukrajinskih-prezidentiv-779897.html (дата звернення – 21. 10. 2025).

26. Передвиборча програма Ющенка. Повний текст. УП, 9 липня 2004. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/07/9/3001064/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

27. Перемоги і поразки колишнього та завдання для нового Президента. *Голос України*, 24 лютого 2010. URL: <https://www.golos.com.ua/article/146277> (дата звернення - 23.09. 2025).

28. Президентство В. Ющенка: здобутки і прорахунки. *День*, 2007. № 24. URL: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/prezydentstvo-v-yushchenka-zdobutky-ta-prorakhunku> (дата звернення – 21. 10. 2025).

29. Президентство Віктора Ющенка: 10 фактів, про які варто пам'ятати. *Насправді*, 23 лютого 2018. URL: <https://naspravdi.org/2018/02/23/prezydentstvo-viktora-yushchenka-10-faktiv/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

30. Прес-секретар Ющенка образилася на Масола за свого шефа. *Укрінформ*, 17 травня 2013. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1494859-pres_sekretar_yushchenka_obrazilasya_na_masola_za_svogo_shefa_1827249.html (дата звернення – 21. 10. 2025).

31. Расевич П. Війна і пам'ять – вектори історичної політики в Україні. *Збруч*, 2 березня 2016. URL: <https://zbruc.eu/node/48407> (дата звернення – 24. 10. 2025).

32. Руденко С. Місія невиконана. Віктор Ющенко: як розтринькати кредит народної довіри. *Україна кримінальна*, 10 грудня 2009. URL: <https://cripo.com.ua/investigations/?p=84265/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

33. Свиридчук Ю. Конгресмен США пропонує відновити "поправку Джексона — Веніка" щодо Росії. *Суспільне Новини*, 11 вересня 2025. URL: <https://suspilne.media/1112058-kongresmen-ssa-proponue-vidnoviti-popravku-dzeksona-venika-proti-rosii/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

34. Скорик М. Сім втеч із пекла. *Україна Молода*, 8 травня 2004. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/175/171/6039/> (дата звернення – 28.07.2025).

35. Ткаченко Т. «Маємо зберегти державу — це зараз найголовніше»: Марцінків про мову, міст на Пасічну та президента-галичанина (відео). *Фіртка*, 12 липня 2025. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/maimo-zberegti-derzhavu-tse-zaraz-naigolovnishe-martsinkiv-pro-movu-mist-na-pasichnu-ta-prezidenta-galichanina-video> (дата звернення – 28.07.2025).

36. Туришин А. Україна гартувалася у вогні: як змінювалася армія за 30 років незалежності. 24-й канал, 24 серпня 2021. URL: https://24tv.ua/ukrayina-gartuvalasya-vogni-yak-zminyuvalasya-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1717288 (дата звернення – 21. 10. 2025).

37. Фактчек Ющенка: Як экс-президент та банкір орієнтується в економіці? *Українська Правда*, 6 вересня 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/09/6/7191187/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

38. Червоненко В. П'ять президентів України: чим вони запам'ятались. *BBC*, 21 травня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48188256> (дата звернення – 23. 10. 2025).

39. Чурилова К. Колишній президент України Віктор Ющенко повернувся у банківський бізнес. *Захід-нет*, 30 травня 2018. URL: https://zaxid.net/kolishniy_prezident_ukrayini_viktor_yushhenko_povernuvsya_u_bankivskiy_biznes_n1457873 (дата звернення – 21. 10. 2025).

40. Шара Л. Ющенко почав у США із зустрічі з єврейським лоббі. *УП*, 7 листопада 2001. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/11/7/2984982/> (дата звернення – 25. 10. 2025).

41. Штогрін І. Національні підсумки президентства Віктора Ющенка. *Радіо Свобода*, 6 березня 2010. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1976290.html> (дата звернення – 25. 10. 2025).

42. Штогрін І. Політичні підсумки президентства Віктора Ющенка. 18 лютого 2010, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1962196.html> (дата звернення – 25. 10. 2025).

43. Штогрін І. Соціальні підсумки президентства Віктора Ющенка. *Радіо Свобода*, 23 лютого 2010. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1965563.html> (дата звернення – 21. 10. 2025).

44. Ющенко Віктор Андрійович: досьє. *Лівий берег*, 8 червня 2015. URL: https://lb.ua/file/person/1314_yushchenko_viktor_andriyovich.html (дата звернення – 21. 10. 2025).

45. Ющенко назвав головні помилки свого президентства. *УНІАН*, 4 жовтня 2012. URL: <https://www.unian.ua/politics/700596-yuschenko-nazvav-golovni-pomilki-svogo-prezidentstva.html> (дата звернення – 21. 10. 2025).

46. Ющенко почав звітувати про результати свого президентства. *УП*, 1 червня 2009. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/06/1/3987147/> (дата звернення – 21. 10. 2025).

47. Ющенко: «Президент Янукович це зміна курсу». *Голос Америки*, 16 лютого 2010. URL: <https://www.holosameryky.com/a/a-49-2010-02-16-voa7/229367.html> (дата звернення – 21. 10. 2025).

III. Література (статті та монографії)

48. Аслунд А. Як Україна стала ринковою економікою і демократією. Вашингтон: Інститут міжнародної економіки Петерсона, 2009. 345 с.

49. Бабка В. Політика пам'яті в Україні (2005 – початок 2010 рр.): ключові тенденції. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 2015. випуск 4 (78) С. 99 – 118.

50. Бех І. Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості. *Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства: збірник наук. статей*. Черкаси, 2008. С. 3–6.

51. Бойда А. Еволюція інституту першої леді в Україні. *XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Питання сучасних наукових досліджень»*. Київ, 30 серпня 2022. С. 85-88.

52. Васильченко Б. Бог — не без милості, козак — не без долі, або Віктор Ющенко — державний муж і красива шляхетна людина. *Україна молода*, №39(5771) від 21 квітня 2021 р. С. 6 – 7.

53. Власенко О. М. Зміст та структура громадянської компетентності випускника закладу середньої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 62 (1). С. 94–98.

54. Горбаченко О.В. Міжнародно-правове становище України в часи президентства Віктора Ющенка та Віктора Януковича. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2021. № 10. С. 169-173.

55. Гриценко В. Становлення та розвиток правоохоронної системи України: історико-правовий генезис. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017, №25. С.22-25.

56. Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.

57. Грінченко В. Г. Інтелект-карти та інфографіка при вивченні історії української культури у вищій школі (на прикладах тематики із ранньомодерного часу). *International scientific innovations in human life. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2022. P. 165–174.

58. Гудзь В. Полякова Л. Крилова А. Шкільні підручники з історії в путінській Росії як засіб інформаційної війни з Україною. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. Вип. 14/56, 2023. С. 173 – 184.

59. Гурак І. Україна на шляху до ЄС в часи президенства Віктора Ющенка: період "втрачених можливостей" чи поміркований поступ у складних геополітичних обставинах? *Наукові записки Інституту політичних і*

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2019. Вип. 2. С. 281-298.

60. Дем'яненко, Б. Генезис інституту президентства в Україні: попередні підсумки президентської каденції В. Ющенка. *Сучасна українська політика*. 2010. Вип. 20. С. 159-173

61. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с.

62. Зовнішня політика України: перші підсумки та перспективи 2008 року: матеріали "круглого столу", [4 квіт. 2008 р.]. Нац. ін-т стратег. дослідж.; [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. Київ: НІСД, 2008. 97 с.

63. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка: аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.) *Політичний менеджмент* №4. 2010 С. 53-64.

64. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка/ Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.) *Політичний менеджмент*. 2010, № 5. С. 50 – 67.

65. Крис М. Міщук М. Віктор Ющенко: пріоритети й орієнтири Президента України. *Politia. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2022. Випуск № 4. С. 60 – 67.

66. Марусик Т. Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття *Універсум*. 2015. № 3/4 (257/258). С. 20 – 23.

67. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75 (т. 1) С. 132-136.

68. Мацейків Т. І. Потенціал курсу історії України у формуванні громадянської компетентності старшокласників. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 2019. № 1 (59). С. 13-17.
69. Минта І. Паска Б. Особливості використання інфографіки на уроках історії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74. Т. 2. С. 308–314.
70. Михальченко, М. Бушанський В. Від демократії до авторитаризму: Аналіз президентства Віктора Ющенка. *Політичний менеджмент*. 2010. №1. С. 3 – 18.
71. Молоткіна В. Вивчення історичних постатей на уроках історії України як засіб формування креативності мислення учнів. *Український літопис*, 2023. № 2. С. 53-63.
72. Мохнюк Р. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. *Управління школою*. 2018. № 8 (92). С. 5–7.
73. Ніколаєць Ю.О. Історична політика в Україні (1991–2021). Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 511 – 563.
74. Ободовська В. Інфографіка на уроках історії як засіб візуалізації образів. *Рідна школа*. 2016. № 8-9. С. 67-70.
75. Овчарук О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2015. № 23. С. 18–20.
76. Пасковер О. Ющенко, Пишний і гроші. Чи треба міняти копійки на шаги — розмова третього Президента України та Голови НБУ. *Газета Фінансова мудрість*, 2025. №4. С.1 — 3.
77. Пилипенко Н. Написання есе як інструмент розвитку комунікативних умінь і навичок учнів на уроках української мови і літератури. *Українська мова*, 2025. № 84. С. 55-62.
78. Пометун О. І. Яким має бути інтерактивний урок: умови інтерактивного навчання. *Завуч*. 2005. № 28. С. 11–15; № 31. С. 6–10.

79. Ремех Т.О. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. №2. С. 34 – 41.
80. Роговець О. В. Громадянська культура як складова етнокультури особистості. *Історія в школі*. 2017. № 6. С. 43–46.
81. Рудич Ф. Президенти сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 3. С. 5-24.
82. Рябчук М. Ю. Подолання колоніальної травми у пострадянській Україні: амбівалентний досвід. *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С.454 – 485.
83. Самчук З. Ф. Залежна незалежність: детермінанти політичного процесу в сучасній Україні / Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 7-42.
84. Слатвінська М. О. Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України. *Evropský časopis ekonomiky a management*. 2018. Том 4. Вип.1. С. 34-44.
85. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг.ред. В.М. Гейця [та ін.]. К.: НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.
86. Сухотеріна, Л.. Інститут президентства в Україні: Деякі підсумки розвитку Сучасна українська політика. *Політики і політологи про неї*. 2005. Вип.7. С. 291-300.
87. Ткач Д. І. Місце і роль Президента у зовнішній політиці України: психоаналітичне та візуально-психологічне портретування: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. 293 с.
88. Україна в 2005-2009 рр. стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. ; за заг. ред. Ю. Г. Рубана. К. : НІСД, 2009. 656 с.

89. Яблонський В. М. Особливості сприйняття УНР в Україні після проголошення незалежності. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Історія. Політологія. 2017. №20. С. 163-171.

IV. Енциклопедична і довідкова література

90. Шаповал Ю.І. Ющенко Віктор Андрійович. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2013. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Yuschenko_V (дата звернення – 25. 10. 2025).

V. Підручники і посібники

91. Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М., Журба К. О. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : Посібник. Київ.: НАПН України, 2019. 114 с.

92. Галімов А. А. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2024. 272 с.

93. Діалог, переговори та дебати: посібник для вчителів. British Council. Київ : Симоненко О. І., 2021. 114 с.

94. Козій М. К. Громадянськість – проблема педагогічна, актуальна та соціально цінна : навчально-методичний посібник. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 276 с.

95. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі: навчально-методичні матеріали для студентів історичного факультету. Навч. посібник. Київ: ДП «Інформаційно- аналітичне агентство», 2020. 112 с.

96. Пометун О.І., Побірченко Н.С., Коберник Г.І., Комар О.А., Торчинська Т.А. Інтерактивні технології: теорія та методика: посібник для викладачів ПТУ, коледжів. Умань-Київ. 2008. 94 с.

97. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Черкаси : Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти

педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. 44 с.

VI. Дисертаційні дослідження

98. Мальована О.В. Відображення в медіа історичної трансформації української національної ідеї наприкінці 1980-х – у першій половині 2010-х рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, 2025. 282 с.

VII. Кваліфікаційні роботи

99. Бохотниця С. М. Революційні події незалежної України : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) / наук. кер. Л. А. Понедельник ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 99 с.

100. Ситнікова А. М. Подкасти про історію в українському інфопросторі: особливості створення та просування: кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 061 "Журналістика" / наук. керівник О. В. Усманова. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 51 с.

VIII. Методичні матеріали та рекомендації

101. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з обов'язкової освітньої компоненти «Усна історія: теорія і методика досліджень» Укл. Сичевський А. О. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 116 с.

102. Охредько О. Е. Формування предметно-історичних компетентностей на уроках історії України в 7-9 класах. Інтерактивна школа творчого вчителя. 2021. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/79-93538546/93538546#5> (дата звернення – 13.03.2025).

103. Рицик Ю. Вправа «Сторінка в соціальній мережі» для використання на уроці історії. *Medialiteracy*, 6 червня 2022. URL: <https://medialiteracy.org.ua/vprava-storinka-v-sotsialnij-merezhi-dlya-vykorystannya-na-urotsi-istoriyi/> (дата звернення – 9. 10. 2025).

104. Формування економічної компетентності особистості: збірник методичних матеріалів / [упоряд.: В.Д. Попов]. Суми : НВВ СОІППО, 2016. 64 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

9-тикласник Віктор Ющенко. Хоружівка, березень 1970 р. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/politiki-u-ditinstvi-vgaday-hto-e-hto-28102016220000>

Додаток Б

Голова Національного банку України Віктор Ющенко під час параду в День Незалежності на Хрещатику, 24 серпня 1998 р. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/dosie/viktor-yushchenko-03062021-427087>

Віктор Ющенко святкує перемогу фракції на виборах у ВРУ, 2002. URL: <https://photo.unian.ua/photo/4858-viktor-yushchenko-svyatkuyuye-peremogu-parlamentskih-viboriv-2002>

Додаток В

Віктор Ющенко та його прихильники під час Помаранчевої революції. Майдан Незалежності, Київ. Листонад – грудень 2004 р. URL: <https://tsn.ua/foto/8-rokiv-tomu-rozpochavsya-pomarancheviy-maydan-yak-ce-bulo.html>

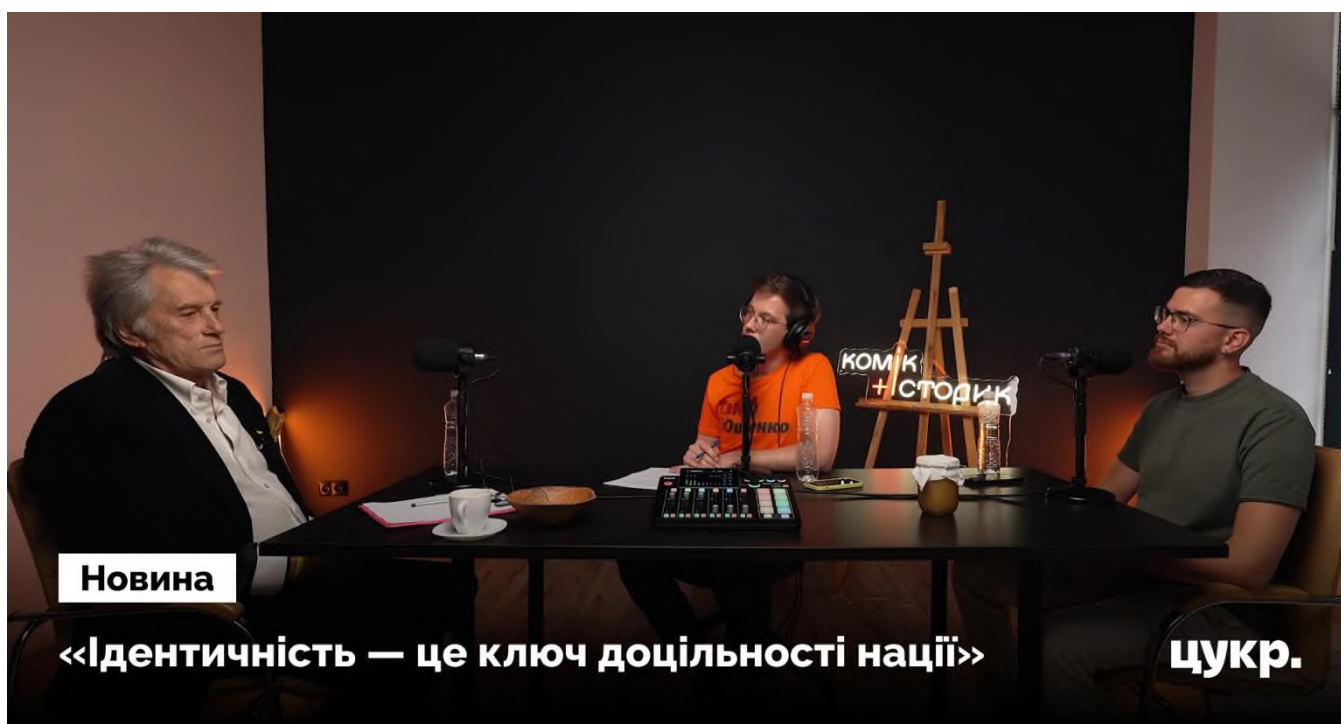
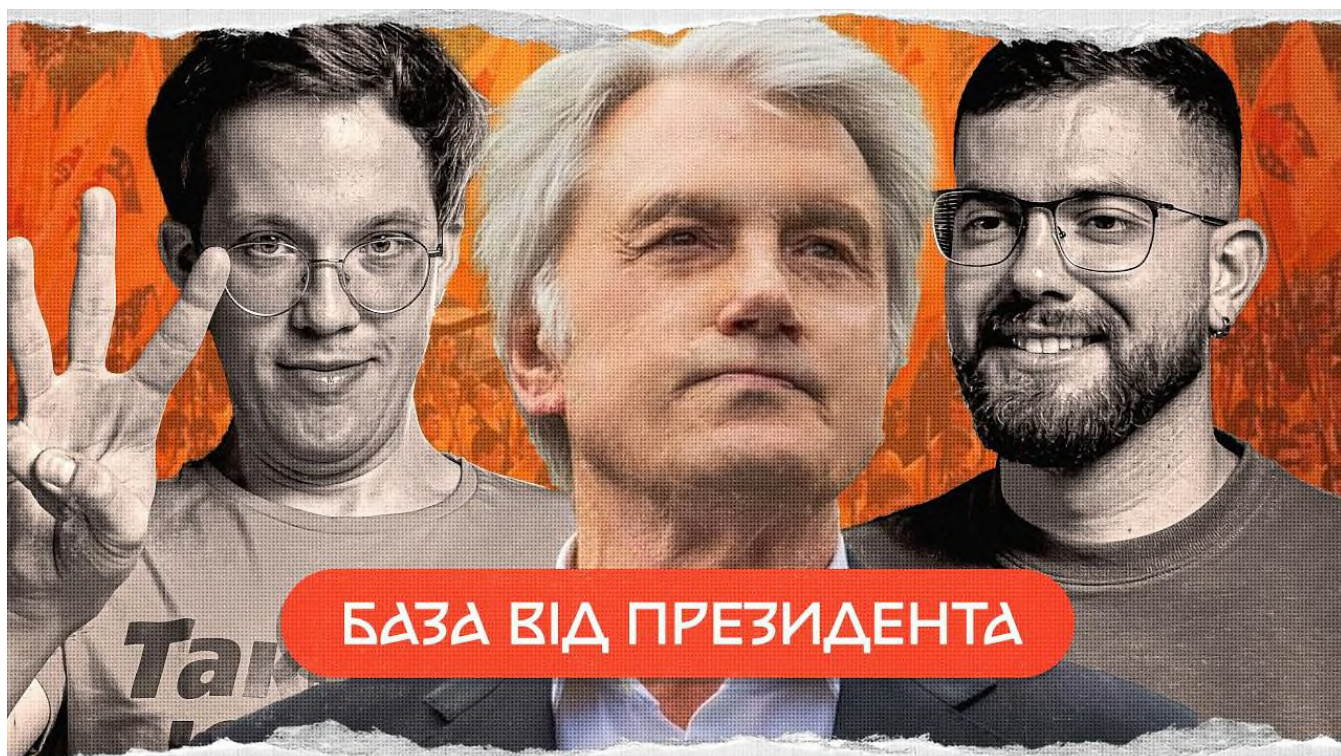

*3-й Президент України (2005 – 2010) Віктор Ющенко та міністр оборони
Анатолій Гриценко у військовій формі ЗСУ, червень 2008. URL:
<https://www.pravda.com.ua/articles/2008/06/09/3461677/>*

Додаток І

Мем про те, як нібито 2 українські президенти одночасно підвелись "на пиво" / Фото твітер настка соболятка. URL: https://24tv.ua/naysmishnishi-memi-tizhnya-yushhenko-poroshenko-ukrayina-novini_n1724640

Автори YouTube-каналу «Комік+історик» та екс-президент України В. Ющенко під час запису спільного подкасту, липень 2024 р. URL: <https://cukr.city/news/2024/viktor-iushchenko/>

План-конспект з предмета «Історія України»

Тема: «Суспільно-політичне та економічне життя України у 2005—2013 рр.»

Мета:

Навчальна:

- аналізувати початок перебування при владі «помаранчевих» політичних сил /*інформаційно-логічна, аксіологічна, просторова*
- розглянути зростання популярності опозиційних сил та вибори до Верховної Ради України 2006, 2007 рр. /*інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- з'ясувати значення вступу України до СОТ та економічну кризу 2008—2009 рр. / *інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- охарактеризувати президентські вибори 2010 р та початок президентства В. Януковича /*інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- розглянути питання податкового Майдану та «Євро-2012» / *інформаційно-логічна, хронологічна*
- визначити значення мовного Майдану та вибори до Верховної Ради України 2012 р. / *інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*

Розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі колективних обговорень, роботи в групах, тестувань, перегляду відеоролику, робіт з картою, креативного завдання «Заголовки з майбутнього», завдання «Мій бюджет під час кризи», обговорень дискусійних запитань та завдань з хронології) /*логічна, аксіологічна, просторова, хронологічна, громадянська, економічна, особиста*
- розвивати хронологічну компетентність (на основі усних та письмових відповідей на знання та розуміння дат(хронології), повторення раніше засвоєних дат;)/*хронологічна*
- формувати вміння характеризувати та порівнювати історичні постаті (на прикладі президентів Ющенка та Януковича); / *аксіологічна*
- розвивати увагу, пам'ять, мислення, вміння висловлювати власну думку, аналізувати та робити висновки (за допомогою мозкового штурму, усних та письмових вправ, креативних завдань, методу порівняння та обговорення проблемних запитань); /*логічна*

- розвивати вміння учнів правдиво і кваліфіковано аналізувати історичні події на основі даних джерел (на прикладі цитат Ющенка); */логічна, аксіологічна*

-розвивати вміння роботи з картою (на прикладі робіт з атласом про держави які були економічними партнерами країни)/*просторова*

Виховна:

- виховувати почуття поваги до історії (на прикладі основних здобутків держави на той період)/ *аксіологічна, хронологічна, особиста, просторова, логічна, громадянська*

- виховувати мужність, хоробрість на користь держави; */громадянська, особиста, аксіологічна*

- виховувати повагу дітей до історичних пам'яток (документи); */громадянська, особиста*

- виховувати вміння працювати в колективі (командна робота під час завдань на уроці) */комунікативна, логічна*

- виховувати розумове бачення історії (на основі плакатів, брошур про передвиборчу агітацію партій та блоків на виборах) / *аксіологічна, особиста*

- формувати критичне мислення на основі роботи з завданням де треба скласти заголовки про події останніх 8-ми років/ *логічна*

- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей / *комунікативна, логічна*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, зошит, карти, атлас

Основні дати:

2008 р. - Вступ України до Світової організації торгівлі.

Лютий 2010 р.- Обрання В. Януковича Президентом України.

22 листопада- 3 грудня 2010 р. - Податковий Майдан.

3 липня- 8 серпня 2012 р. - Мовний Майдан.

28 жовтня 2012 р. - Вибори до Верховної Ради України.

Основні терміни: реприватизація, нафтотрейдер, Світова організація торгівлі (СОТ), дефолт

Основні історичні постаті: В. Ющенко, В. Янукович, Ю. Тимошенко

План уроку

1. Початок перебування при владі «помаранчевих» політичних сил
2. Зростання популярності опозиційних сил. Вибори до Верховної Ради України 2006, 2007 рр.
3. Вступ України до СОТ. Економічна криза 2008—2009 рр.
4. Президентські вибори 2010 р. Початок президентства В. Януковича
5. Податковий Майдан. «Євро-2012»
6. Мовний Майдан. Вибори до Верховної Ради України 2012 р.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		Завдання з хронології.	<i>Хронологічна</i>

			Складіть хронологію основних змін в економіці України від лібералізації цін до початку економічного зростання у 2000 р. Усне опитування 1. Який уряд започаткував у країні ринкові реформи? 2. Як називається національна грошова одиниця України? Коли вона була запроваджена? 3. Коли в Україні закріпили приватну власність на землю? 4. Чому після проголошення незалежності сталося стрімке падіння економіки України? 5. Якими були основні підсумки економічного розвитку України в 1991—1999 рр.? 6. Охарактеризуйте політику України у сфері земельних відносин на початку 1990-х рр. та розкрийте її наслідки. Робота з картою Покажіть на карті атласу держави, які були ключовими економічними партнерами України в 1990 — на початку 2000-х рр. Робота в малих групах.	<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Просторова</i> <i>Логічна</i>
--	--	--	---	--

			Як була реалізована стратегія розвитку економіки, запропонована Л. Кучмою в 1994 р.? Чи було досягнуто мети реформ? Чи ефективними виявилися засоби досягнення? Відповідь подайте у вигляді таблиці.	
3 хв.	III. Мотиваційний етап	Завдання «Заголовки з майбутнього» - Учням пропонується уявити, що вони — журналісти, які у 2013 році пишуть заголовки новин про події останніх 8 років (2005–2013). - Вони мають скласти 1–2 короткі заголовки, які могли б з’явитися на шпальтах газет у 2013 р. Після виконання 2–3 учні зачитують свої заголовки — це підводить до основної теми уроку.	Приклади: «Україна: втрачені надії Помаранчевої революції» «Курс змінено: Янукович розвертає країну на Схід» «Податковий майдан — бунт підприємців проти нового кодексу»	Інформаційна Хронологічна Аксіологічна Логічна
2 хв.	IV. Актуалізаційний етап	Метод «Мозкова атака» <i>СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ 2005–2013РР.</i> 	- Яку епоху ми зараз вивчаємо? - Які характерні риси цієї епохи? - Які умови розвитку культури в даний період?	хронологічна логічна аксіологічна

20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. • Перегляд відеоролику https://m.youtube.com/watch?v=yLotjagK2EM&pp=ygUn0KPQutGA0LDR19C90LAg0LIg0YDQvtC60LggMjAwNSDigJQyMDEz0gcJCRsBo7VqN5tD • Після призначення Прем'єр-міністром Ю. Тимошенко уряд розпочав реалізацію таких заходів: 1. наповнення державного бюджету шляхом ліквідації пільг в оподаткуванні, тіньових схем отримання доходів, припинення контрабанди; /інформаційна 2. підвищення доходів громадян завдяки збільшенню заробітної плати, розширенню соціальних виплат тощо; /інформаційна 3. реприватизація незаконно приватизованої власності; /інформаційна 4. адміністративна реформа.	Коли В. Ющенко було обрано Президентом України? Які політичні сили називали «помаранчевими»? Яким було суспільно-політичне та економічне життя в Україні в цей час? Що таке реприватизація? Що таке нафтотрейдер? Як ви розумієте гасло «Нас багато — нас не подолати»? Чому воно стало символом революції? Чи вдалося Віктору Ющенку реалізувати ідеали Майдану? Чому/чому ні?	<i>Хронологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i>
--------	-----------------------------------	--	--	---

		Подорожчання нафтопродуктів внаслідок стрімкого зростання світових цін на нафту й змови російських нафтотрейдерів, які монопольно володіли українським ринком/інформаційна Наш Президент - Наш Гетьман • Віктор Ющенко. Президент України у 2005–2010 рр. Став символом Помаранчевої революції, яка змінила хід української політики./інформаційна, аксіологічна, хронологічна • Про ідеали революції: «Нас багато, нас не подолати!» (Гасло Помаранчевої революції, яку очолював Ющенко) «Я не хочу, щоб Україна була частиною росії. Я хочу, щоб вона була Україною — вільною, незалежною,	Як ви вважаєте, чому Ющенко втратив підтримку суспільства, попри високі очікування? У чому, на вашу думку, полягала головна помилка Ющенко? Чи важливо було офіційно визнати Голодомор геноцидом? Чому це рішення вважається історично значущим? Як би ви описали роль Віктора Ющенко в історії України одним реченням? Тест (так/ні) 1. Віктор Ющенко був обраний Президентом у 2004 році. 2. Він активно підтримував вступ України до НАТО. 3. Після перемоги він призначив прем'єром Віктора Януковича. 4. Ющенко та Тимошенко весь час злагоджено працювали в одній команді. 5. Під час його каденції Україна отримала План дій щодо членства в НАТО. 6. У 2010 році Ющенко виграв другий термін на виборах.	<i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Хронологічна</i>
--	--	---	---	--

	європейською.)/інформаційна, аксіологічна • Про курс України: «Європейська інтеграція — це не тільки геополітика, це вибір цінностей.» «НАТО — це не зброя. НАТО — це безпека, стандарти, порядок, демократія.» / інформаційна, аксіологічна • Про поразки і розчарування: «Я не зрадив Майдан. Але не все вдалося реалізувати. Ми втратили єдність.» «Моя найбільша помилка — це довіра до людей, які зрадили ідеали революції.» / інформаційна, аксіологічна • Про національну пам'ять: «Визнання Голодомору — це акт історичної справедливості. Народ, який не знає своєї історії, не має майбутнього.» / інформаційна, аксіологічна 2. • На тлі негараздів зросла популярність «антипомаранчевих» (фактично проросійських) сил: Партії регіонів, КПУ та інших, які використовували помилки влади. / інформаційна • У парламентських виборах 2006 р., що вперше відбулися за пропорційною системою, взяли участь 45 партій і блоків.	7. Правильні відповіді: 1 – Так, 2 – Так, 3 – Ні , 4 – Ні , 5 – Так , 6 – Ні Що зумовило дострокові вибори до Верховної Ради? Визначте за даними діаграми, (ст.185) які зміни депутатського складу Верховної Ради України відбулися під час виборів 2006—2007 рр. Чому вибори 2007 р. найменше змінили її склад? Чому зросла популярність «антипомаранчевих» сил? Який указ видав президент України 2 квітня 2007 р.?	<i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i>
--	---	--	--

		Найбільше голосів набрали Партія регіонів (32,14 %), Блок Юлії Тимошенко (22,29 %), «Наша Україна» (14 %), СПУ (5,6 %), КПУ (3,6 %). / <i>інформаційна, хронологічна</i> • На бік «антипомаранчевих» сил перейшла СПУ. 6 липня 2006 р. її лідера О. Мороза було обрано Головою Верховної Ради України. / <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> • Президент України В. Ющенко 2 квітня 2007 р. видав Указ «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України і призначення дострокових виборів на 27 травня 2007 р.», але більшість депутатів Верховної Ради, Прем'єр-міністр В. Янукович і Кабінет Міністрів не визнали його. / <i>інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> • Було призначено позачергові вибори на 30 вересня 2007 р. / <i>інформаційна, хронологічна</i> 3. • У 2008 р. Україна стала членом Світової організації торгівлі	Якими були підсумки виборів до Верховної Ради 2006, 2007 рр.? Коли було призначено позачергові вибори? Коли Україна стала членом СОТ? Що таке дефолт? Як можна охарактеризувати економічний розвиток України у 2010—2013 рр.: спад чи зростання? Завдання: «Мій бюджет під час кризи» Інструкція: Уявіть, що ви — пересічна українська сім'я у 2009 році. Складіть короткий бюджет із зазначенням витрат (їжа, комуналка, транспорт, освіта). Познач, які статті витрат довелося б скоротити через кризу. Як економічна ситуація впливає на побут людей?	<i>Хронологічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Економічна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i>
--	--	--	--	--

		(COT). / інформаційна, хронологічна - Україну наздогнали наслідки світової економічної кризи 2008—2009 рр. Особливо постраждала банківська система. Україна була під загрозою дефолту. / інформаційна, хронологічна 4. - На тлі фінансової та економічної кризи розпочалася передвиборча президентська кампанія. Вибори були призначені на 17 січня 2010 р. / інформаційна, хронологічна В. Янукович та уряд М. Азарова оголосили про заходи для подолання наслідків світової економічної кризи 2008—2009 рр. / інформаційна, хронологічна, аксіологічна Харківські угоди / інформаційна - Судові переслідування Тимошенко / інформаційна, аксіологічна 5. - Як спротив політиці влади відбувся Податковий Майдан. 22 листопада 2010 р. / інформаційна, хронологічна	Завдання з хронології. Скільки років проіснував режим В. Януковича? Наведіть приклади, як В. Янукович поступався інтересами України на користь Росії. Чому Харківські угоди викликали акції протесту? Що ви знаєте політичну агітацію в Україні у 2005—2010 рр Робота в парах. Складіть структурно-логічну схему перегрупування політичних сил в Україні у 2005—2010 рр.	<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i>
--	--	---	---	---

		- У ніч проти 3 грудня 2010 р. представники силових і комунальних служб під приводом розчищення території для встановлення новорічної ялинки знесли наметове містечко. / <i>інформаційна, хронологічна</i> - У серпні-вересні 2011 р. було впроваджено пенсійну реформу, яка значно погіршила умови виходу на пенсію. / <i>інформаційна, хронологічна</i> 8 червня — 1 липня 2012 р. в Україні та Польщі відбувся чемпіонат Європи з футболу «Євро-2012». Захід було проведено на високому рівні. / <i>інформаційна, хронологічна</i> 6. - На початку липня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про засади державної мовної політики», який розширював сферу офіційного вживання російської мови. Це спричинило невдоволення в суспільстві. У відповідь люди зібралися на Мовний Майдан (3 липня — 8 серпня 2012 р.). / <i>інформаційна, хронологічна</i>	Хто з лідерів опозиції був ув'язнений у 2011—2012 рр.? Що ви знаєте про пенсійну реформу? Коли відбулося «Євро-2012»? Із якого виду спорту в Україні та Польщі відбувся чемпіонат «Євро-2012»? Що спровокувало Мовний Майдан? Робота в малих групах. Чому Податковий і Мовний Майдани не досягли мети? Питання для обговорення в групах Чи повинна держава втручатися у мовне питання? Чи був “мовний закон” кроком до розколу суспільства? Чи є мова інструментом політики?	<i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i>
--	--	---	---	--

		Чергові вибори до Верховної Ради України відбулися 28 жовтня 2012 р. / <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i>	Дайте оцінку перебування при владі В. Януковича.	
5 хв.	VI. Систематизація знань		Питання для дискусії та обговорень Якою була головна причина політичної нестабільності в Україні у 2005—2010 рр.	<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i>
3 хв.	VII. Висновки	- Прихід до влади Віктора Ющенка і його команди після Помаранчевої революції дав старт новому етапу демократичних змін, але внутрішні конфлікти в коаліції швидко послабили її позиції./ <i>інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна</i> - Невдоволення суспільства політичною нестабільністю та розколом «помаранчевих» призвело до посилення опозиції на чолі з Партією регіонів і дострокових виборів 2007 року./ <i>інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна</i> - Вступ до Світової організації торгівлі став важливим кроком у міжнародній інтеграції України, але глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. значно погіршила		<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Аксіологічна</i>

		економічну ситуацію в країні. / <i>інформаційно-логічна, хронологічна</i> - Розчарування в «помаранчевій» владі призвело до перемоги Віктора Януковича на виборах 2010 року, що стало початком згортання демократичних процесів і повернення до авторитарних практик. / <i>інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна</i> - Податковий Майдан 2010 року продемонстрував протест середнього бізнесу проти нових економічних правил, а Євро-2012 стало іміджевим досягненням влади, хоч і супроводжувалось критикою щодо витрат і корупції. / <i>інформаційно-логічна, хронологічна</i> - Спроба прийняття закону про мови в 2012 р. викликала масові протести та звинувачення у спробі розколу країни, а парламентські вибори засвідчили збереження впливу влади, попри зростання громадського незадоволення. / <i>інформаційно-логічна, хронологічна, аксіологічна</i>		
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		Опрацювати параграф,	

			• Підготувати есе: «Віктор Ющенко — реформатор чи втрата шансу для України?» • Скласти інтелект-карту «Україна 2005-2013» де потрібно вказати: 1. Ключові політичні події 2. Економічні проблеми/успіхи 3. Головних діячів 4. Громадянські протести	
--	--	--	---	--